

MAROSVÁSÁRHELY

PORTRÉVÁZLAT A SZÉKELY FŐVÁROSRÓL

MOLTER KÁROLY

A völgyben lent, a marosmenti termékeny síkon és errébb, néhány dombon ötvenezernél több ember dolgozik. Madártávlat innét a szőlőhegyről: egy város és munkájának hadtápjá, legalább tíz falucska. Délre a Küküllők vízválasztói mögött fehércsíkos fal mered, a fogarasi havasok, északkeleten lépcső emelkedik a minapi országhatárig, fokai a Bekecs, a görgényi havasok, az Istenszéke, végül a Csalhó és a Kelemen-gerinc, ahonnan még látható Vásárhely. Kétezer méteres mindenfelé az erdélyi kerítés magassága, azért néz itt mindenki szívesebben befelé, a viruló „tündérkert”-be. Lefelé, az új köntösű városra, ni, hogy mosolyog, mintha nyári álmában simogatná a kis kultúrbecét, hogy ékeskedik tarka házfedeleivel, zöldnek, pirosnak s némely régi utca sárgásbarnájának egyvelegével, mely körül ezüstszegély kanyarog, a soknéplátta Maros. Ha turistakedvű nép lagnék alatt (csak újabban kezdi az Erdélyi Kárpátgyelet erre rászoktatni) s nem túlnyomóan a futball, film és korcsma közönsége, csak száz méterrel kéne ide feljebb jönnie, hogy a mostam gyűlöletáradatban is világszeretetté tartalmazódják lokálpatriotizmusa. Hogy megértse festőit, akiket nem ismer és nem szeret. E barátságos magasból szép és nyugtalanító látvány, amint a parasztból úr lesz, mintha a gazdasági konverzió az épületeket is fölsegítené, ahogy a kunyhó a város szívéig palotává nő, ha nem is egy tulajdonos öröme. Nagyságos látvány, ahogy a búzatarló-ról, aszályette sarjútábláról aszfalra surran át a napfény, mely roppant sugárujjakkal orgonázik újhitű és ortodox templomtetőkön, aztán belső tereken és külvárosok gyümölcsösökertein átbillenve, széles lamento-

sóval, mélán teríti a még dolgozó gyárak kéményfüstjét a Maros fölé.

Odalent nem figyelnek e zenére, nem tudnak az innen összelátható város nagyszerűségéről, — pedig a folyó is visszanéz reá vagy kétszeri kanyarral, a kőhalomra, melyet ember kapart itt elő a föld testéből. Miért is? Ha öselszászi óriás volnék, leküldeném a fiaimat, hozzanak föl azokból a furcsa játékszerekből, melyekért odalent verekednek, hogy játékkököckákból rakják össze a tetszetősebbek mását. Hozzanak föl egy zsúfolt bérházat, egy üres imaházat, egy füstös, kiürült kávéházat, egy alig füstölgő gyárat, egy pénzfriadásról leszoktatott bankházat, egy balzsamosztó kórházat, egy papírtól zörgő könyvesházat, egy világmegváltásban megzavart és elárverezett munkásotthont, egy meddő nászházat és a valamennyi házért felelős városházat.

De ne hozzák föl az ínség zsellőrházat, az adódúlta áruházat, a menházat és nyomortanyát s főként felejtések lent a nyelvvizsgás iskolát, mely meg akarja őket győzni, hogy ami e városban összesodródott, az a lét végső rendje és legmélyebb értelme. Nem, fiaim, távolról sem az, csak a mi hazánk ez az édes összevisszaság, egy hangyaboly, melyben hiába nyüzsögnének elégületlenül, mert csak az egésznek együtt van rendeltetése az egyének ellángolása árán. És jaj nektek, ha mint haszontalanokat kiselejteznek belőle, vagy túlkorán ismerkedtek meg Földanya végső rendjével, mielőtt még eljutottatok volna a legtisztább örömig: hangyatársaitok jóindulatú szemléletéig s önzetlen segítségéig.

A históriai Novum Forum Sicularum, mely ma is székelyfővárosként szerepel a magyar sajtóban, az egykori szabadkirályi, most törvényhatósági város ma Târgu-Mures. A román Vitéz Mihály idején ép az ő leveléből kitűnően ez volt a legélesebben magyar város. Póstarétjén választották meg II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé piacán húzatta karóba Báthory a lázadó székelyeket, Petőfi erre jött meghalni, benne üdvözölte Csokonai, Kosztolányi és Kuncz Aladár a nyugati kultúra végső keleti bástyáját, Kazinczyban itt

fogamzottak meg „Erdélyi Levelei” és ez a város nézte végig ellenszegülés nélkül Török, Gálfy és Horváth vértanúhalálát. Ellenben I. Ferenc József császár nagyon meg volt elégedve itt, mikor Bolyai Farkas levett kalappal fogadta a régi kollégium kapujában. Itt szónokolt gyanútlan milleniumi szóvirágokkal édesapjánál sokkal, de sokkal gyöngébben Kossuth Ferenc. A magyar Balzac, Kemény Zsigmond báró itt jogászokdott. Csak itt vizsgáztatták Pesten kívül a régi Magyarország ügyvédjeit. Itt engedelmeskedett utoljára 1918-ban a székelység a pesti kormánynak, hogy Erdély román megszállásakor, az impérium kezdetén minden vérontást elkerüljön.

Ugyanez a nap süttött már itt a rómaiak korában is az emberi művelődés valamilyen közösségére. A szomszédos Maroskeresztúron ásatások folytak s a leletek, eszközök, edények és fegyverek, de még néhány kőfal is egy castrum nyomait bizonyítják. Most bontottak le a város-szélen egy régi malmot s onnan hoztak hozzám mutatóba egy latin bronzérmét, melynek egyik felén a Pompei-beli faliképek nuditásában láthatók a szerelmesek, mintha egyenest Ovidius „Ars amandi”-jából jöttek volna ide Tomiból. A Maros jobb partján, Bergenyén megbontott avargyűrű beszél a népvándorlás itteni zajlásáról. Tavasszal repülőnap volt Vásárhelyt, kétszáz lejért bárki körülsétálhatott a város és vidéke fölött. Akkor mondták nekem többen a közönség amatőr-utasai közül, hogy ezt a völgsíkot, melyben a Poklos patak, a Ny arád folyócska és a Maros találkozik, nem volt nehéz már az ősidőkben fölfedezni, gyarmatosítani, gazdasági cserehelyé, vásárhelyé, majd várossá fejleszteni. A kora-Árpádok idejéből azért áll itt a szomszédban két falfreskós templom is: Maros-szentannán és Gernyeszegen.

A magyar múlt ezen a városon nemcsak feltűnő a jeleivel és dokumentumaival, hanem kizárólagos. A Kollégiumnak egynéhány esztendeje elhunyt törtóriaprofesszora, dr. Dékányi Kálmán, kolozsvári egyetemi magántanárral roppant gonddal gyűjtötte össze Maros-

vásárhely monográfiájának anyagát, mely most a családnál lappang: okmányok, kéziratok, korrészek, a mai tudomány hitelesítő módszereivel feldolgozva. Ez az anyag, illetve jó-része, tanártársam életében még járt a kezemben, mikor a „Zord idő”-t együtt szerkesztettük. Az Orbán Balázs-féle adatoknál gazdagabb és megbízhatóbb városismertetés kétségtelemné teszi az első Árpádok idejebeli „Agropolis”-t, a székekelyek új „Forum”-át, Székely vásárhelyét. Köztudomásútán, hogy Nagy Lajos király itt járt a városon, valamint Hunyadi János és Zápolya a mohácsi vész előtt. 1439-től, Albert király uralkodása óta, egészen 1707-ig, II. Rákóczi Ferenc fejedelemmé választásáig e helyütt, 33 országgyűlést tartottak a klastrom illetve vár-templom körül. Csak egyet említsek, hogy a szellem-történet erdélyi ízét érzékeltessem: 1571-ben, tehát a Medici Katalin-féle Szentbertalan-éj előtt már kimondták itt a vártemplomban azt a teljes vallásszabadságot, melyet 1576-ban a tordai országgyűlés szentesített. Ez a föld a gondolat és hit területein a türelem és szabadság hazája lehetett, bármennyi vér és pártviszály keserítette is a történelmet csak iskolai szavalatban szerető polgárokat.

Itt járt valaha Martinuzzi Fráter György is, az erdélyi hintapolitika példája. Utána minden erdélyi fejedelem, a Báthoryak, Bethlen Gábor, Bocskay István, a Rákócziak, Apafi Mihály és annyi más téren jelentős név. Bethlen Miklós, az első européer és Bethlen János, a kollégiumokat alapító kultúrpolitikus, aki itt nyugszik a vártemplom alatti kriptában. Nem véletlen jelkép, hogy a Petőfi-tér felső végén, a szabóbástyától jobbra áll most is egy bekerített fakereszt a töviskoszorús Megváltóval. Nagy Szabó Ferenc említi krónikájában, hogy itt a Klastrom-utcán rengeteg vér folyt a várfalig portyázó tatár, török és keleti martalócokkal vívott harcokban. Hányféle fegyveres hatalom zsarolta ezt a munkásnépet, míg mai öntudatáig, a városi polgár öntudatáig emelkedett és egykedvű nyugalommal tanulna túrni a rája viharzó erőszakot. A calaisi polgár

meghalhat, de városa tovább él a zörgő fegyvereknél. Nem ilyen pontosan fogalmazza meg a székely, de szemében ez ül, mélyen a kerek koponyája ablakán belül. Ha belelapoz az ember a városról szóló régi írásokba — legutóbb kiderült, hogy még Mihain Viteaz is magyarul levelezett az itteni főkirálybíróval — észreveszi, hogy nagyon egyrétegű lehetett ennek a városnak a társadalma. Nem is ismerek itten törzsökös magyar családot, melynek nemesi címere ott ne lógna a falon, vagy ne rejtőznék a levelesládában. Nem hivalkodnivaló ez, hanem bizonyítéka e város történelmi fontosságának és magyar jellegének, mely eltörülhetetlen és megnyugtató. A XIX. századbeli rétegződés csak differenciáltabbá tette a társadalmat, de ősi jellegét, színét meg nem változtatta. S aki belenéz manapság ennek a magyar társadalomnak emberszerkezetébe, éppenúgy megtalálja az évszázados hajtóerőt és pszichét, mint a múltban. Csakhogy nem a falak, a kővár és hadiszellem az oltalmaz óik, hanem a gyermekeik művelődése és gyors székely esze járása: a fejedelmek városából a Bolyaiak városa lett. „Győzhetetlen én kőszálam!” — zengi a nép a templomokban a nagy Rákóczi imáját, de ha lefordítjuk ezt mai nyelvre, a Gecse-utcai, az itteni Quartier Latin-beli kollégiumára érthetjük csak. Aki itt él, nem érzi szóvirágnak ezt az igazságot.

A PIAC MEG A VÁROS.

A piac meg a város nem egészen egyforma. A város maga, különösen az ősi elnevezésű utcák (Régi baromvásár-utca, Ebhát, Klastrom-utca) más arculatúak, mint a központ. Itt él még a kisipar ősmagyar szelleme, hibáival és erényeivel s ez az igazi alapja a városnak. A céhek emlékezete nemcsak nevekben, hanem egész zártságában ment át az egyesületekbe. A református nagytemplom mögött elterülő Vauban-rendszerű várnak állnak még a céhtornyai, a szabóbástya és a cserzővargák bástyája. A piacon ott a csizmadiacéh tulajdona,

a régi Központi-szálló (az új Splendiddel szemben) és a mészárosceh csontszínű emeletes háza. (Egy darab történelem: a közelében a feudalizmus legrokonszenvesebb hagyatéka, a barokkstilű gróf Toldalagi-ház ősi szépsége.) Nem is kell Derzsi Bias István vázlatait, vagy Nagy Szabó Ferenc egykori krónikáját elolvasni Marosvásárhely ősi építkezéséről, a modern és tudománytalan szem is ráhibáz a régi, patinás szépségekre. A szászos, százados méltóságú magánházakra, a kúriális úriházakra, a modernizáltságból is kirívó, különös történelmi levegőjű volt középületre, melyet a „kölábak”-ról neveztek el. Masszív erejét Tabéry „Szarvasbiká”-ja föleleveníti. Föltűnik néhány eszményi palotácska: a barokkstilű Toldalagi-ház közepére odakent ugyan egy ízléstelen pallér egy vörös malterrózsát, de azért még így is nemesen szép, a város legszebb háza. Az Apolló-palota mutatós és kedves is a benne rejlő klubszerű, százéves Magyar Kaszinóval. A régi Teleki-ház empire, a Tischler-ház Louis seize, komoly és megnyugtató a kir. tábla (most Curtea de Apel) és az európai hírű Teleki-théka, gróf Teleki Sámuel kancellár alapítása, mely elhanyagolt régiességében el sem árulja belsejének elragadtató tartalmát: drágaművű könyvek és polcok folyosóit és szögleiteit, melyek egyetlen nagyterem harmóniáját emelik. E könyvtár jelentőségét és tartalmát ismertetni illetlen volna ilyen általános keretek közt. Minden tudományos nevelésű magyar, vagy európai úgyis tud róla. Legszembeötlőbb épület a városon az ősrégi gótikus református vártemplom, mely a hegyek lábáig nyúló fennsík elején áll, békésen hordozván egyetlen nagytoronyán a négy fióktornyocskáját. A reformáció előtt még a katolikusokat szolgálta s félezer éven át sok embervér hullott körülötte, míg a Nagy Lajos király ittjártakor már „Zeculavasarhely”-nek emlegetett stratégiai helyből a mai iparváros kerekedett. A templom hívei nem igen érzik az épület történelmi áhítatát, nem tudják, melyik Bethlen nyugszik százados kriptájában és nem hallják a porladó bástyák egykori fegyverzörgését. Béke van, poshasztó és áldott nyugalom, a törpe

utódok jámborul imádkoznak az egykor a templomból kivert, ma többé meg nem vetett kalmárzsivajért.

Az „ebháton” (a Kazinczy-utcában, most Cogalniceanu-utca, a népetimológia „Kuglicsináló”-utcának hívja) a kaszinó egykori házában lakott Kazinczy Ferenc. Innen indult valamelyik vidéki kastélyba egy székelly kocissal, aki miatt nagyobb kudarc érte, mint az orthológusok miatt. Az író ugyanis folyton belejavított a bakon ülő székelly kocsis beszédébe a nyelvújítás legújabb vívmányai szerint. A kocsis egy-két faluig még csak tűrte, de egyszer csak leszállt a bakról és odavetette a gyeplőt a grófja vendégének: „Hajtsa az úr a lovakat, ha én nem tudok az úrnak magyarul!”—

A Görög-házzal szemben (ma a Takarékpénztár épülete) állt Petőfi emlékoszlopa. A költő járt ugyanis a Görög-házban és lázas utolsó napjainak emléke élénken él a negyvennyolcas múltú városban. (Egy Toldalagicomtesse azt írta akkor róla emlékkönyvébe: „Ein netter Ungar”.) A kultúrpalotában Jókain, Liszt Ferencen és Petőfin ugyancsak gyakorolta hazafias szenvedélyét az időközi bizottság elnöke, mert ama nagyok ablakképeit névtelenül hagyta, vagy elvétette, vagy Liszt nevéből a „z”-t levétette, hogy magyar ne legyen. Hiába, e három magyart ma is jobban ismeri az egész román nép, mint ezt az időközi elnököt, mert azok időtlenül elnökölnek a művészetben. A másik Teleki-ház a Szentgyörgy-utca sarkán arról nevezetes, hogy a fáma szerint ott lakott „Péchy Simon kancellár a zsidólánnyal”. Aki tud a történelemhez járjon utána e szombatos-históriai pletyka eredetének. A szentgyörgyutcai Bethlen Kata-internátusban lakott vala II. József császár és onnét vitték gyaloghintón a nagy sár miá, a Palásközön át a piacra. Pedig a kalaposkirály nem szerette a vargabötüt s ha akkor élt volna az aszfaltoztató Bernády, alighanem kitüntette volna a császár, mint II. Rab Raábyt . . .

A városnak Mikolai Tóth István által készített acélmetszetű, távlattalanul komikus látképe 1827-ből nem is sejteti a hét kisebb falut, melyek egybeolvadásából itt város keletkezett. E falvak nevei közül (Nagy-,

vagy Felső-Sásvári, Kis-, vagy Alsó-Sásvári, Székelyfalva, Gordásfalva, Benefalva, Kisfalud és Kisudvar) a környéken él még Kisfalud és Udvarfalva neve. Ám a falusi jelleg most is megmaradt a város körül, különösen a külvárosi és szőlőbeli házak székelykapuin és utcára kiülő gazdáin. A belváros és alsóváros kivételével a lényeg most is falu maradt volna, ha nem kígyóznék mindenfelé az aszfalt és a vízvezeték csapja nem szolgáltató a gyenge minőségű vizet. Egy-egy emeletes ház, villa ugyan ott henegez már mindenütt ezen a patriarchális „vidék”-en, de jóleső, bár kissé lapos „marasmenti” tájszólással („jönnek a papák, a píraskalapasak”) beszélnek az őslakók és a Bocskay-telepítette, még most is korcsmázó, kissé garázda kisgazdák, az alföldi hajdúk vérségi leszármazottai. Vastag, vérmes nyakú kálomisták. A város magja, mely a vártemplomtól a Tornakertig terjed, nem is vette föl ma sem a piac és az alsóváros üzleti élénkségét, lármáját, valahogy makacsul megtartotta történelmi hangulatát. A Bethlen Gábor- és a dr. Gecse Dániel-utca fasora, virágágyasai közt a levegő is más, mint odalent a Maros-lapályon. Ami még történelmi volt, azt eltüntették a piacról, a rejtélyes Bodor-kutat, a zenélő csudát már csak egykorú képek tartják a mítosz-kavaró erdélyi írónemzedék elé: tessék megírni! Adva van egy zseni, aki azt a kutat fejből építette és a titkát senkinek el nem árulta, aztán pénzhamisító ezermesterként börtönbe került s a büntetésért bosszúból lecsavarta a zene csavarját az alkotásáról. Utána már csak néma maradt ez a gyönyörű cseléd-találkozó hely. Az idevaló civisek ezt a tényt persze variálják sokféleképp. Egyik változatát S. Nagy László, az „Erdélyi Szemle” szerkesztője meg is írta már regényben.

Történelem az is, hogy Marosvásárhelyt 33 országgyűlést tartottak. Az ember sétál a város történelmi vidékén, a fontos pontokon, — ugyan hol tarthatták azt a sok országglást? A postaréten, a református nagytemplomban, a mészárosok réjtjén talán; de például a vallásszabadság tordai kimondását ugyan hogy

erősítették meg itt? Ma is csak riport lenne a szenzációjából? Hogy lovagolt erre Bocskay István Nyárádszeredának s mögötte a nagybajuszú rendek „hadvészülte képpel”? Most autók és autóbuszok szaladnak arra, Szováta felé, — Maniu Gyula és vezérkara tanyázik gyakran a megvásárolt Medve-tó partján. — más természetű ügyekben és jóval sebesebben. Néha meg a megye magyar gazdáit segítő (ez a mi mai történelmünk!) arra sietnek a Bekecs-hegy aljára György József dr., volt kamarai képviselőnk, Mikó László, a gazdavezér publicista és Árkossy Jenő tiszteletes úr, a nyárádszeredai ref. lelkész és időnként közíró.

Ki tudja különben, hogy miből lesz a történelem? Hogy az Arany János-utcanév máról-holnapra Goga Octaviáná válik, ez is történelem lesz és hogy Goga nem tiltakozott ez ellen, vagy nem kérte itteni műfordító barátait, ő, a zseniális Madách-fordító, hogy valamelyik épülő új-szép utcát nevezzék el róla, ez irodalomtörténeti bíráló alá esik. Ennek próbálunk segíteni, mikor föltételezzük, hogy Goga nem tudott híveinek e hevenyészett hódolatáról. De már azt az adomát, melyet nemzeti-parasztpárti román urak portáltak Gogáról, csakugyan in memóriám kell lejegyezni: Goga valamely környékbeli székely faluban elmondta állítólag a népgyűlésen, hol a magyarok szavazatát kérte, hogy ő fordította le Petőfit, Adyt és akkor éppen fordította Madáchot (megvallom: gyönyörűen!). Erre bekiáltott egy kérdező paraszti hang, hogy hát ha a miniszter úr fordította le Petőfit, akkor talán tud róla hogy ki fordította le Bem és Kossuth szobrát? — E román tréfáért nem lelkesedve azonban komolyan sóhajtott föl, hogy milyen kár nekünk Ady e tehetséges barátjának mindazzal való szembefordulása, amit Ady jelentett egykor a románságnak is, nemcsak a magyar szegénynek. De hajh, csak ilyen a történelem!

Hogy megborzongja az ember ezt a szót: „történelem”, ha átéli. Pedig minden történelem, minden hely, melyet emberi akarat emlékhellyé rögzít. Kicsiny

tanyánkon, hol vakációm alatt e sorokat írtam, a kerek-erdő alja „Tatárok-szállása” néven ismeretes, az erdő túlsó felén, Koronka felé van a „Tatárok kútja”. Kétségtelen, hogy ahol most kisfiam játszanak hárman, ott vérszomjas tatárvezér adta ki valaha városfosztogató rendeleteit. A főbíró leányát kérte a várostól éjszakára — mondja a néprege — és egy kancsi cigány leányt vittek vala a bestének elébe. És íme, a történelem pongyolában, a tatárvezér meg volt elégedve . . .

Történelmi múltból természetesen legtöbbet az öreg vár tudna mesélni. Nagy Lajosról, Mátyás királyról, Báthory Istvánról, Mihail Viteazról, 1849 után a kollégiumi diákság és a mesterlegények által elpáholt cseh várórségről és Bernády szépítő tervéről, hogy promenádöt és zenés hanglit létesítsen a stílszerűen régiesnek, bástyásnak meghagyott vártemplom mögött. E tervet messze eltolta a világháború s így most is minden olyan eráris jellegű ama kaszárnyavidéken. Ami azelőtt közös hadseregbeli volt, most román. Még a megmagyarosodott Bach-huszárok ivadékai is e környéken laktak legszívesebben.

Azért örül az ember, hogy az európai fegyverkezés zajában, a „Luftkrieg” rémálmával a keblünkben, mostanában többet olvashat az ember magyar kisebbségi vidéken Bethlen Gábor szelleméről, Apácai Cseri Jánosról (akinek „Logikátskája” unikuma a kollégium nagykönyvtárának), mint egy-egy vár sóhaj temető rejtelmeiről. Hát a Borosnyai Lukács természetrajzi verses-könyve mennyivel vidítőbb olvasmány, mint a história. Aszondja ama pedagógus, hogy: „Aç oroslán is csak macska, csak egy kicsit nagyobbacska!” (Szabolcska Mihály ezzel tromfolt le, mikor az erdélyi modern költöket dicsértem neki.) Hát a Teleki-théka Elzevirjei és klasszikusai milyen üdítőek a jelen háborús szagához képest! S bár ott látható még valamely kollégiumi osztály falán az irtózatot történelmi kép, melyen Báthory véres fejét prezentálják (két nő is jelen van azon a képen), mégis ott ragyognak már a folyosófalakon Romain Rolland, Gogol, Tolsztoj, Doszto-

jevszky, Renan, Hauptmann, Thomas Mann és ezekhez hasonló legények arcképei s bent az osztályokban sok magyar író és román szellem portréja. Vájjon le tudják ezek győzni az egész véres történelmet a gyermekek szívében?

A MÁGNÁSOK.

A múltról a mágnásokra könnyű átsiklani. A magyar társadalom európaizált egyenruhájából itt-ott még kitetszik megtépett feudális ruhájuk, persze csak jelképesen, amennyiben minden nyilvános gyülekezésben ezer év óta s ma is, előre, az első helyre engedik őket. Lakóhelyeik körülveszik a várost s egymásról, ahogy R. Berde Mária írja „Földindulás” című regényében, csak a kastélyos faluhely nevén beszélnek: ott volt az este Gernyeszegen Nagyernye, Sáromberke, Tancs, Malomfalva és Kutyalva; Marosvécs is meg volt híva, de megint elcsatangolt. E nevek alatt az ottani főúri földesúr-családok értendők. Trianon óta sok mindenre szokott rá az arisztokrácia. Amilyen igazságos volt valaha a vásárhelyi megrovó szállóige radikális oldalon, hogy Afrika-utazó gróf Teleki Samu többet költött sportra, kutyára, mint iskolára, annyira expialta ma e környéken a közfelfogást Kemény János báró, tiszteletes úr, az „Erdélyi Helikon” háziura és néhányan a kor színvonalán ugyancsak megálló társai közül. Itt erkölcsi és szellemi színvonalat értünk, mert anyagiakban és gazdaságelvileg túlnyomóan igazságtalanul megnyomorította őket a földbirtokreform. Némelyik ugyan kiheverte, sőt intenzívebben termel, mint azelőtt. Észrevette, hogy a föld hoz is, ha az ember törődik vele. De egyes középirtokos arisztokratát annyira megkoppasztottak, hogy szinte gúnynak is érzett az a meghagyott néhány hold föld, mely annyit jelentett, hogy no most ebből élj meg, fizess adósságaidat és gróf kodjál tovább!

Azért föltűnnek még a magyar összejöveteleken: a mintagazda és tudományokkal is foglalkozó Teleki Domokos gróf, akinek felesége, Teleki Edina grófnő

ismert Schönggeist, Bálintitt báró, akinek édesapja jóhírű műfordító volt, a nagykönyvtárú és vendégszerető Toldalagi József gróf, Marosvásárhely százados dinasztiajának sarja, a szentgyörgyi Máriaffy Lajos és az újvári Teleki Ádám gróf, akik néha az „Ellenzék” hasábjain szólalnak meg, a magyarság gazdasági tempóját növelendők, a tancsi Teleki Artúr gróf és fia Béla, a sáromberki Teleki Károly és az intellektuálisan jóhírű Toldalagi Mihály gróf az Országos Magyar Pártban néha ellenzéki bírálatot hallat. A malomfalvi Kemények, a kutyfalvi Dégenfeldek is a városhoz húznak s itt indult a Kemény Zsigmond Társaságban Vass Albert grófnak is írói pályája, mely most „Farkasverem” című mezősi regényével nagyot emelkedett. Sokat szerepelt itteni műkedvelő előadásokon gróf Bethlen Erzsébet és a vásárhelyi gróf Bissingenek, Ugronok, báró Aporok társasága megszokott résztvevője a magyar tennivalóknak. Némelyik erején fölül, némelyik az erején ijesztően alul. Az ember ne legyen követelő! Legutóbb egy román nő azt kérdezte tőlem, igaz-e, hogy egyik mézsáros - dinasztiaánk (mely magyar célra siket) a magyar világban grófi rangban volt. A nagy vagyon tévesztette meg a bukaresti hölgyet. Pedig a vagyon, sajnos, ritkán tudja, hogy akkor is kötelez, ha nem párosult előkelőséggel. Hát még ha előkelő a vagyonos ember!

Sokszor az az érzésünk, hogy a mai magyar tőke, különösen a magyarországi magánkézen maradt nagyvagyon a morzsáival talpra állíthatná, vagy fölsegíthetné a megroggyant nyelvfenntartó intézményeinket. De tudjuk, hogy a Széchenyi nyomán széchenyieskedők, a Vigyázó grófok, Baumgartenek és Kemény Jánosok nem közkényszerből, hanem sugallatból állnak nemzetük elé, mintegy osztályuk mai mentőkörülményeül, tisztán értelmük, ítélőképességük, korszerűségük és ösztönük összejárású parancsára. Jellembeli diszpozíció ez, nem divat, vagy bontón, És a krónikairó önmagát nyugtatja meg: ne kérdezd, honnan jó a jó, csak ismerd el. . .

AZ EGYHÁZAK.

A múltból velünk jöttek át az új impérium alá az egyházak is. Ezek nagy általánosságban, megreformált és megnyírt birtokaikat is beleszámítva, az államváltozás megrázó első napjain túl immár beleilleszkedtek az új országba. Sok elhelyezkedési nyűgösségüket keresztyén és keresztyén türelemmel viselték, aztán se-regszemlét tartottak a megáldandó, megmaradt fejek fölött és tovább ápolták Isten füveskertecskéjét. Csak éppen az iskolákat nem tudták magukkal emelni majdnem tűrhető állapotukba. A marosvásárhelyi ref. eklézsia például, mely két templomot tart fenn és most egyezett meg a várossal a malomper tengerikígyója fölött, iskoláiért nem tesz félannyit, amennyit ekkora gyülekezettől méltán el lehetne várni. Pedig erőskezű főgondnoka, a püspökunoka Zágoni Bodolla Ferenc dr. és kétkézredolgozó, kedélyes esperese, Farkas Jenő ugyancsak rajta vannak, hogy az egyházközség méltó legyen a viharos időhöz és földadatának magasára jusson. Mégis folyik a csata, melyet Szekeres János, a kisebbségi ref. tanítók egyik agilis vezére fűt, hogy a város református elemi iskoláira nagyobb gondot fordítson az egyház, miután az állami elemi iskolák rengeteg magyar gyermeke közül bizony nem egy írja az I. gimn. osztály fölvételi vizsgáján a kocát „cota”-nak. Hálistennek, hogy dülőre került a malomper az egyház javára (országosan érdektelen pörpatvar volt ez, de Vásárhelyt nem lehetett másról hallani, ha egyházzól volt szó) s most Bodolla Ferenc energiáit az iskolák felé fordíthatná. Ez a főgondnok egyike Erdély legjobb jogászáinak és leleménye a legnépiesebb székely furfangot is megszégyeníti. Ide kívánczok egy mikszáthi ötlete, mellyel engem kioktatott. Egy kisküküllőmenti címkórságos „firtli”-mágnást (ezek a mi sárosiaink) méltóságosuraztam egy vásárhelyi étteremben. A mellettem ülő Bodollát bosszantotta ez a túlzásom. Nem szólhatott egyenesen rám, odaszólt hát az ott ácsorgó borfiúnak:

„Milyen kár, hogy te nem lakol Dicsőszentmártonban, ott most már főpincér lennél!” — én elértettem és félve néztem a város volt főügyésének társadalmi rutinjára.

A római katolikus egyházban Jaross Béla apát egyházának erős összetartó ja és hívei, még politikai volt támadói is, egyformán respektálják. Amit a tanácsválasztáskor a megszervezett katolikus nőktől láttunk, mikor mint *egy* ember álltak a szervezetvezető báró Apor Józsefhez rendelkezésére, azt, ilyen fegyelmet még ma sem látunk a református nő- és férfiszövetségekben a városon. Az unitáriusok szerencsésen gyarapodnak Halmágyi János esperesük és szónokuk alatt, legutóbb fölszentelték amerikai ízű (a földszinten üzlethelyiségekkel épült) új templomukat, melyet Patrovits Kálmán tervezett. A lutheránusok jórészt magyarok, az istentiszteletük váltakozó vasárnap magyar- és németnyelvű. Papjuk, Beyer Fülöp, bácskai sváb és magyarnak vallja magát viharkeltő pohárköszöntőiben. A zsidók kétfélék, mint egész Erdélyben: orthodoxok és neológok. Utóbbiak papja dr. Löwy Ferenc, akinek hívei közül sok a magyarérsű, vagy egyenesen magyarpárti zsidó. Vagyonuk és tekintélyük a magyar világ óta sokáig érintetlen volt, most azonban erős nyomás alá kerültek, a gazdasági és sovíniszta özönvíz miatt.

Román részről (különösen ma) folyik a már nyíltan hangoztatott jelszó beváltása, hogy a várost gőzerővel románosítani kell! Előbb a megyében kellett a magyarságot majorizálni, ezért kilenc községet kapcsoltak el a színmagyar marostordai „erdő vidék”-ről és átcsapták Kisküküllőhöz. Így néhány százaléknyi többséget szereztek a Maros-Tordából „Mures”-só lett megyében. A városban már bonyolultabb volt ez az eljárás. Először is szükség volt nagy, mesterségesen szított bevándorlásra. Minden apró, vagy nagy, új, vagy megürült és megürített pozícióba rekrutálódott ide az alkalmazott a mezősegi román népből. A főhivatali osztály, az újonnan szervezett iskolák, a katonaság, rendőrség és a városi életre vágó vagyonosabb gazdák, végül a regátiak hamar és szívesen honosodó csoportja teljessé tette ezt

a városfoglalást, mely most is folyik még. „Ne áltassuk magunkat, — mondta volt Jaross pártelnök — nagyot fogyott magyar többségünk a székely fővárosban.” A zsidó magyarokat s a magyarnyelvű zsidókat a hivatalos statisztika természetesen félreszámítja már a magyarságtól. Remeteszeg nevű külváros bekapcsolása is segített, a román lakók így is megszorodtak, úgyhogy a lélekszám 20%-a biztosan román már nálunk. A politikusok többet mondanak, de pontos statisztikát még nem láttam. Mikor Avram Jancu szobrát leplezték le a piacon, nagy nemzeti ünnepség keretei közt, meggyőződünk, hogy eredménnyel járt a város románosítása, bár egy tekintetben kevés sikerrel: az ipari munkára, kereskedelemre propagandával se sikerült számottevő román tömegeket a városba édesgetni. Csak a hivatalnoki pályára özőnlő minapi magyarság helyett látjuk a román succrescentiát, persze éppoly egészségtelen túlzással, mint egykor magyar részről. Hogy az ember egy város vegyeslakosságának arányszámát helyesen lássa, legbiztosabb, amit az ide 1920 után be-bekukucskáló ántántbizottságoknak mondtak az akkor még működő magyar közigazgatók elkeseredettéi: tessék megnézni a magyar temetőket, aztán a románokét s nem kell bizonyítani, hogy milyen város Marosvásárhely. A temetőkbe ugyanis senki sem tolong a föld alá, csak azért, hogy statisztikát javítson . . .

A temetők hiteles történetírók. Hiába építették ellenük az impozáns magyar szanatóriumot, melyben Czakó József dr. vezetése alatt egész orvos-csoport folytatja a halál elleni csatát és javítja egészségügyi rovatink halálözönségi számát: a temetők ráérnek. Az ember lassú rászánással járja őket, hajolva, hegynek fölfelé, alkonyi csalóánydalban, milyen csábítók! Egy öreg táblabíró magyarázta nekem: „Én csak itt sétálok szívesen, mert itt jóval több már az ismerősöm, mint a városon!” Meg kell hagyni, szép társaság lakja fölszín alatti első rétegüket: a két Bolyai sírja, fölötte az almafákkal, Petelei István és felesége, a híres színésznő, Kántornó, Bucherné Szász Piroska, a finom költő.

Amott egy szabadkőmíves építész kriptája, melyet még életében készíttetett, szobordíszén éppen a követ rakja ormótlan kötényben. A somostetei elhanyagolt polgári lövölde és a csúcson a városra vigyázó Bernády-villa közelében fölfedezés-számba megy egy icike-picike, nagyon régi zsidótemető, mely maga is meghalt; nemcsak mert használatlan, hanem azért is, mert, azóta megengedték már, hogy a zsidók is kényelmesen a város szélén temetkezhessenek, mint a többi honpolgár. Ebben immár mindenki egyforma, ebben a jogban. Sőt! — mondanák a zsidók, akik nem helyeslik a secessiót in montem sacrum. Adják ők is már alább, igaz, hogy a kereszténynek rossz példájára fénnel és márvánnyal, szinte azt mondtam, komfort-tal, ők is hiúság vásárát kezdik az örök nyugóhelyből.

AZ ISKOLÁK.

Hol nő fel a mai magyar ifjúság? Marosvásárhely iskolaváros, mely szeptemberben fiatalodik és az imperiumváltozás óta kétnyelvű utcalármával kezdi meg értelmi idényét. (A Kossuth Lajos és Arany János-utcai „ghetto”-béli zsidógyerekek csak a szüleikkel beszélnek „jiddis”-ül, egymásközt magyarul civakodnak.) Marosvásárhely iskolaváros, ezt az ősi, de mindig vitatott tényt csak megerősítette az uralomváltozás, mely az itteni régi, jeles jogászságot ugyancsak megritkította s a magyar szellemfront első lövészárkaiba még inkább kitolta a nevelőgárdát. Ma is, mint egykor, ez a nevelőrend az elsőosztályú kultúrafogyasztó, bár anyagiakban és közéleti tekintélyben most is előttük állnak más lateinosztályok. A politika látható pozícióiban például alig tűrik meg a megszokott bankügyészek az intellektuelt. Pedig a tanulóifjúság (tehát a jövő) és irányítói adnak nyomatékot a magyar műveltség minden hangos, vagy súlytalan megmozdulásának, koncert, művészestély általuk népesül, gazdaságilag is fontosak, mint városi fogyasztók, minden rájuk fordí-

tott gond egy biztosított porcika magyar életfolytatás. A politikánk rövidesen nyelvi kultúrküzdelemmé lett, miután a gazdasági harc — néma. Az úgynevezett Bernády-éra alatt annyi új iskolaépület emelkedett és annyi iskolatípus keletkezett itt, hogy a hatalom örökösei, a románok, eddig, tizenhét év alatt 1, azaz egy állami elemi iskolát építettek a meglevő romanizált 6—7 mellé s ezt is Bernády román uralom alatti polgármestersége idején. A román fiú- és leány líceumot, kereskedelmi fiú- és leányiskolát, katonai líceumot, tanítóképzőt (mely időnként leépül, aztán kormányválság után újraéled),fa- és fémipariskolát mind kész épületbe helyezhették, miután onnét a megfelelő, vagy más magyar iskolafajtát kiemelték és megszüntették. Az átvett és adoptált iskolákból kihalatták, vagy meg sem kezdték a magyar szekciókat, főtörekvésük volt neofita tanítézeiknek regáti, vagy erdélyi román ifjúsággal való gyors és fokozatos benépesítése, ami annyira sikerült, hogy náluk is, mint magyar oldalon hamarosan túlsók lett a diplomás kenyértelenek száma. A regáti tanszemélyzet szépecskén vett részt ebben a nekizsendülő iskolaéletben, a visszaszorított erdélyiek csak a Maniukormány idején lélegzettek kissé élénkebben és támadtak perrel némely gyanús képesítésű ókirályságbeli tanfőfiúra.'

Az átvett és nacionalizált állami és városi iskolák mellett megmaradt még kisebbségi magyarnak és államsegély nélkül éppen csak vegetálónak a majd négy százéves, mert Sárospatakról Gyulaféheváron át idemene-kített, egykor főiskola-jellegű református kollégium — talán helyesen mondom: Bolyai kollégium — főgimnáziuma és elemi iskolája. A kevésbbé népes római katolikus főgimnázium most épült le algimnáziummá (a magyar felekezeti közti iskolaegyezmény értelmében), ugyanakkor Kézdivásárhelyről idehelyezték a római katolikus tanítóképzőt. Hogy mennyi még a kisebbségi magyar tanuló, az állami ünnepeken látszik, a kivonulásokon és hogy mennyi volt itt a tanfőfiú, tanár- és tanítónő, az meg a rostáló nyelvvizsgákon tűnt föl

nekem. A ref. egyház és kat. zárda egy-egy elemi leányiskolát és leánygimnáziumot tart fön, a reformátusok Bethlen Kata-internát, azonkívül még a ferencrendi barátok is tanítanak népes elemi fiúiskolájukban. A minorita-szerzet csak néhány teológust nevel ősi rendházában.

Az Iparkamara és néhány lelkes városi ember, élükön az agilis Csiszár Lajos építésszel, fönntartanak még egy magyar iparostanoncotthont, melyet Kakucs György, egy lelkes és sokoldalú székely nevelő igazgat. Még szak-önképzőkört és dalárdát is szervezett intézetében. Ez utóbbi intézmény mintájára állami segítséggel most épül egy román iparostanoncotthon. A tisztviselőtelepen több villából alakítottak egy francia lyceumot, mely állami ellenőrzés alatt francia és román tanerőkkel terjeszti a városon a francia műveltséget.

1929-ig, míg le nem zárták, a munkásotthon fönntartott egy elevenéletű szabadliceumot, melynek előadói a helyi, nem szocialista, legjobb értelmiségből is rekrutálódtak, nagyszámú hallgatósága pedig munkából és radikális polgárból telt ki. Ez iskola mozgóatója, értelmi vezére sokáig Simó Géza volt, egy nyugalmazott városi polg. iskolai tanár, aki 1918-ban Jászi Oszkárt, az akkori nemzetiségi minisztert, makacs székely transzszilvánizmusában Wilsonhoz tartva magát, sürgönyben üdvözölte és a trianoni szerződés megkötéséig a belgrádi fegyverszünethez ragaszkodva nem egyszer ismerkedett meg a hatóságok túlerejével. A munkásotthont néhai Halász József, volt bankigazgató alapította. Végül még több évig iskolaszerűen élt az „Erdélyi Helikon” irodalmi liceuma, melynek előadói voltak (míg Váradra át nem helyezték mint állami tanárnőt) R. Berde Mária, Kabdebó Erna és e sorok írója. Szervezői voltak néhai dr. Szilágyi Jánosné és dr. Csiki Lászlóné, úgyszintén gróf Bissingen Erzsébet, minden jótékony és művészi munkának öntudatos megbízhatója és Kuncz Aladár „Fekete kolostor”-ának Ralph Murray-vei együtt angolra fordítója. A Helikon-liceum egyetlen célja volt az irodalmi műveltség emelése.

Csiszár Lajos évekig vesszőparipázott egy Marosvásárhelyt fölállítandó magyar felsőbbipariskoláról. Mások magyar felsőkereskedelmit, vagy gazdasági iskolát sürgetnek.

Azért valljuk, hogy fontos a város magyarja és ilyen tudatban nem halljuk gúnynak e negyvenezres kisváros „székelyfővárps”-nevét. A sajtó él is e névvel, a törzslakosság nem, vágy csak ritkán. De mindenkinek megdobbant itt a szíve, mikor néhányan (természetesen Bernády is, később néhai Vértes Oszkár dr., nőgyógyásztanár a szanatóriumban) megkezdték annakidején a Marosvásárhelyt fölállítandó magyar kisebbségi tudományegyetem követelését. „Behüt dich Gott, es war zu schön gewesen”, ez is, mint a kollégium előtti téren a „Bolyai-emlékmű” még pium desideriumnak is túlmerész. Mégis, bár ma megint elemiiskoláink védelménel tartunk, azok voltak eddigelé a romániai magyar kisebbség legszebb álmai. ..

KULTURÁLIS ÉLET.

Az utolsó évek fojtott levegőjében legjelentősebb kultúrtényezővé a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság lett. írók, művészek és kultúremlékek együttese ez, mely most néhány éve adta ki alapításának félszázados emlékére „Ünnepi könyv”-ét. Híresebb aktív tagjai s vezérei voltak régebben Tolnai Lajos, Petelei István, Szabolcska Mihály és Benedek Elek; mostani virágzását annak köszönheti, hogy a dilettantizmust az érdekeltek heves ellenállása mellett félreállította és egész Erdély területéről tagjai közé hívta az élő író- és művészegyeniségeket. A fiatal nemzedék is rendszeresen a dobogóján jut először szóhoz. A tagszaporítást Tóthfalussy József ny. ref. esperes elnöksége alatt kezdték, mikor pedig Kemény János báró, az erdélyi „Helikon” fiatal írógazdája átvette az elnökséget, példás iramot diktált az erdélyi magyar városok hasonló jellegű, de jórészt szunnyadó intézményeinek, mintegy kötelelességteljesítésre galva-

nizálta a kisebbségi művelődés hivatottjait. E társaság munkaértékének (számos fölolvásó, előadóest, irodalmi ünnepség és könyvkiadás) emelését csak olyan vezető-társak segítségével lehetett elérni, mint R. Berde Mária. Az egész város pótolhatatlan intellektuális veszteségnek érezte az írók kényszerű Váradra távozását. A Kemény Zsigmond Társaság műsorkészítő főtitkára, spiritus rektora pedig Sényi László, akinek magyar kultúrfanatizmusa és éles hírlapíró-csatái megmozdították, szinte fölverték és elevenen tartották Marosvásárhely és környékének művelődési hajlamait.

Ó, a művelődés, mennyi gúny és ragaszkodás, mennyi értetlenség és naiv lelkesedés, mennyi önvédelem és dac tapadt e fogalomhoz az impériumváltás óta a székely fővárosban! 1919 elején, a kínpadra vont magyar lélek hónapjaiban egy civilbe öltözni alig tudott, volt háborús főorvos járta velem a várost. Majdnem házról-házra tolakodtunk a szemüveges úrral, hogy előfizetőket gyűjtsünk egy akkor induló erdélyi revűre. A kérdezősködő, morózus polgároknak, foglalatoskodó háziasszonyoknak azt feleltük, hogy „Zord idő” lesz a heti vagy félhavi irodalmi lap címe. „Biza elég zord az idő!” — rázták a fejüket a két házaló felé és egy sub-intelligens bankigazgató legyintett a nem éppen nyájas szerkesztő jelöltnek: „Most más dolgok vannak, nem lapszerkesztés!” Azért Osvát Kálmán megindította lapját, bár Szabó Dezső szózata akkoriban hallatszott ide, hogy „Erdélyt nem lehet betűvel megmenteni Γ” Osvát betűt betűre vetett és olyan parázs verekedést kezdett a székely fővárosban, annyira elfoglalta a „honfibu” és a valódi szenvedés magyarjainak figyelmét, hogy lapja egy esztendő leforgása alatt szellemi fémjelzést adott jóformán valamennyi munkatársának. A szerkesztő persze nemcsak írt, hanem éhezett is, klubot alakított művészekből, nyomdászamlákat fizetett a frapirozott és konferánszokkal mulattatott finánckapacitások és a tényleges olvasóközönség zsebéből, cenzúrán átbujkálva bírálta az impériumot és a repatriáló „sarki mártírokat”. Pestet se kímélte, mire kitiltották lapját

Magyarországról; pályadíjat tűzött ki novellára, versre, fölfedezte Nyíró Józsefet, Tompa Lászlót, Nagy Emmát, Sipos Domokost, Balogh Endrét s megnyerte irodalmi szerkesztőül Berde Máriát. Közben nyakra-főre párba-jozott és töretlenül sivitotta szellemes és kíméletlen cikkeit, ontotta lapjának aktuális, ínycsiklandó „Generalsaft”-ját, megválaszolt minden pamfletet, pletykát és denunciálást, mely ellene tört és mint egy évtizeddel előbb a monoklis Szász Ödön s valaha a szatirikus kulcsregényíró, Tolnai Lajos, megsebzett és kikezdett helyi politikai és társadalmi tekintélyeket, ha bármilyen okból kártékonyaknak érezte őket az óriásit változott, a kisebbségivó desztillált magyar közéletben. Végül megvette lapját a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság, — de nélküle. így már csak félévig bírta a revü és kimúlt, hogy különben ügyes politikus szerkesztője makulaturapapírnak adhassa el a lap megmaradt példányszámait. Ezért történt aztán, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elkésett, mikor a „Zord Idő” egy teljes példányát kérte, mert az abban megjelent Berde-regény, a Romuald és Adriana megnyerte az Ormódy-díjat. Osvát pedig „Erdélyi Levelek”, majd „Kalauz” címen hamar bukó, de ragyogó eleven-ségű, publicisztikában komoly magyar színvonalat jelentő lapokat adott ki, majd Kolozsvárt, később Temes-várt próbálkozott még „Fölösleges ember” címen lapindítással és csak lassú visszavonulásban, csikorgó foggal hagyta el végül Erdélyt. Távozása nemcsak Marosvásárhelynek, hanem az erdélyi irodalomnak különösen a kritikának fájdalmas vesztesége. Nem is szólva arról, hogy az erdélyi magyar kisebbségi politika is benne vesztette el akkori legkomolyabb számontartóját, aktivitásának bírálóját.

Mellette munkában láttuk a város legjobb erőit, akiknek jórésze azóta alig mozdult. Antalfy Endre dr., a mai Erdély egyetlen orientalistája és bizonyára legjobb szónoka, jóideje kerüli a tőle méltán sokat váró **írói** nyilvánosságot. Nagynéha ismertet egy-egy ritka könyvet az „Erdélyi Helikon”-ban vagy Jorga Miklós

tudományos revűjében, időnként megszólal a Kemény Zsigmond Társaságban üdítően finom „Vecsernyéiben”, az írás és gondolkozás témáit feszegetve Coignard abbéként. Mint Keleten jártas tudós ismertette a pesti Világirodalmi Lexikonban a perzsa és arab írókat s török irodalmi kutatásaira rég fölfigyelt a román tudomány. Mivel a Nemzeti Tanács elnöke volt, később gyűlölködő és alacsony intrikával orozták körül generózus és finom alakját, de mint lélekbeli „magister elegantiarum” soha még válasza sem méltatta a támadásokat. Stoikusan nézi a kisvárost és gyermekével vagy keleti nyelvek, aztán héber, román és angol költők remekeiből való fordításokkal feledteti magasra-indult életpályája félbenmaradását. Legjellemzőbb, hogy ezt a várost, melyben sokáig csak a legkülönbek becsülték, soha senki sem tanította annyi szépségre és bölcseségre, mint Antalffy Endre, aki jóformán minden kulturális dobogón legtöbbet szerepel zenetörténeti, irodalmi, művészi és tudományos előadásokkal. Közben tanársorában szépet álmodik és megszakítatlan folytatja „fényes magányában” keleti tanulmányait.

Tudós társa Büchler Pál dr., aki a fenti Lexikonban a szanszkrit irodalmat ismertette. Büchler angliai és németországi tanulmányai alapján, miután szanszkritból lefordította és kiadta Manu-törvényét, meghivatott a szegedi egyetem indogermán, tanszékére, azonban ezt a tanszékot végül takarékoságból nem állították föl. Azóta a nagy képzettségű tudós osak ritkán jelentkezik erdélyi folyóiratokban. Goethe „Reinecke Fuchs”-át is lefordította s most adja ki. Néhai Dékányi Kálmán dr.-t, a történettudóst és a kolozsvári egyetem magántanárát korai halála akadályozta meg mind szélesedő történetírói munkájában. Özvegye, most Bánffy Endre báróné, aki verseket írt, súlyos betegen került el a városból. Balogh Endre, a novellista Petelei tehetséges követője meghalt. Osvát egyik fölfedezettje, Donath László a „Pásztortűz” egyik legnépszerűbb elbeszélője lett.

A város nőírói külön fejezetet érdemelnének. Itt élt Buchernó Szász Piroska (később Mikes Lajosné), a

költő, e század elején. A háború alatt jelentek meg pesti szépirodalmi lapokban Doleschallné Vitályos Emma versei. Trianon után e város szellemi forradalmában vezetőszerepet játszott R. Berde Mária, ki ezt az itteni mozgalmat „Szentségvívők”-című regényében meg is írta. Nagy viharral járt nálunk Nagy Emma költészete, melynek feminin, zenei lázadása jótékonyan ndította meg a vers barátainak és ellenségeinek harcát. A szellemes Kabdebó Erna újabban pezsdült írásra, a „Pásztortűz”-ben egy külön társadalmi (s nem társasági) megbeszélő műfajt kreált köztetszés mellett. Szociális irányú írásaival „Szövölány” című könyvével föltűnt Metzné Hegyi Ilona és a „Brassói Lapok”-ban angol könyvismertetésekkel Sebestyénné Hajós Alice.

Lakatos Imre dr. Kolozsvárra került Kuncz Aladár hívására s ott írja most Erdély legkomolyabb lapjaiban tanulmányait. Kapussy Imre dr. Győrött elégületlenkedik, miután Erdélyben nem tudta megvalósítani, amiért írásban agitált: a Sanderson-féle angol középiskolát. Csergő Tamás, aki egy Petőfi-emlékkönyvet adott ki Erdély legjobb szellemeinek segítségével, jellemző tanártípusa volt a mindig megújulásra kész székelységnek: lelkes magyarsága és modern nevelőmunkája, melyet tollal is szép eredménnyel folytatott, sokban járult hozzá e város ifjúsága színvonalának emeléséhez.

Sok intellektuel-t vont el a mai életküzdelem a tolltól. Elsősorban Szígyártó Gábor munkáját nélkülözzük, miután a várospolitikai magához húzta nem kevésbé hasznos tevékenységre. Egykori két tanulmányára emlékezünk, a pesti sajtó és az erdélyi szász lapok is nagy figyelemmel taglalták: „Erdélyi vasútpolitika” címen 1914-ben adott ki könyvet és 1917-ben a Kemény Zsigmond Társaság kiadásában jelent meg „Szózat” című broszúrája. Előbbiben fölpanaszolja Erdély közútjainak elhanyagoltságát, Széchenyi programjának elmulasztását, a székel vidékek vasút nélkül maradását, a második fővonal (Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Csíkszereda, Gyimes) hiányát. Ajxnyi bizo-

nyos, hogy Marosvásárhelynek ma sincs a szükségnek megfelelő pályaudvara (igaz, hogy mostani forgalmának talán elég.) A székely körvasúton kívül még kétfelé induló keskeny nyomtávú vicinális, a mezőbándi és a szováta—parajdi is nehezíti ezt a forgalmat, melynek lebonyolítására az alsó nagyobb és felső kisebb indóházon kívül még egy rendezőpályaudvar is épült a világháború alatt. A három helyett több volna egy, mely a város normális gazdasági viszonyaihoz mértén működhetnék. A Szózatot is józan előrelátás és okosság diktálta annakidején. Azt követelte az író, hogy Erdély nemzetiségi többségű vidékein a közigazgatás teljesen román vagy német legyen s a magyar nyelv csak paritásosán, az állammal való érintkezésben maradjon használatos. A magyarság csak védekező politikát folytasson itt, seholy legyen nálunk impérium jellege a háromnyelvű országrészben. Valami kantonális szervezetfőle lebegett Szígyártó szeme előtt; persze a háború akkori hangulatában csak sajtóvisszhangja támadt a röpiratnak. Ma ezek a könyvek bátran helyezhetők a transzylvan gondolkodás első ígéretes szülöttei közé. Kár, hogy nem születtek még meg román ikreik . . . Az erdélyi tudományos munkában innét láttuk föltűnni dr. Ziegler Károlyt, a többnyelvű előadót, aki a „Zord Idő” állandó munkatársa volt, dr. Löwy Ferencet, aki a szombatosok irodalmát jól ismeri, dr. Róth Jenőt, aki feleségével, R. Berde Máriával Váradra költözött: Róth irodalmunknak élesszemű bírálójaként ma az Erdélyi Magyar írórend lektora. Világpolitikai és világgazdasági cikkeivel ismert lett (az „Erdélyi Múzeum” c. folyóiratban) Horváth József, míg dr. Farczady Elek, a Kemény Zs. Társ. másodtitkára, francia irodalmi ismertetésekkel és fordításokkal indult. Dr. Schmidt Béla egy népszerű orvosi szaklapot szerkeszt, dr. Turnowszky Mór pedig haláláig el nem pihent pszichológiai és orvosi cikkeivel bécsi és erdélyi szaklapokban. Tróznér Lajos, a Kemény Zsigmond Társaság alelnöke a székely népművészet egyik ismertetője, Tóthfalussy József egyházi könyveket adott ki. Régi

tagja a Kemény Zsigmond Társaságnak Morvay Zoltán hírlapíró és több népszerű regény szerzője, ki még Ady Endrével együtt szerkesztett lapot Debrecenben, azután Gulyás Károly, a Teleki-könyvtár öre, számos kultúrhistóriai cikk, irodalmi tanulmány és gyermekmese szerzője, az erdélyi sajtó és néhai Benedek Elek állandó munkatársa, végül Paál Gusztáv kultúrpolitikus.

A SZÍNHÁZ.

Sehol sem olyan meddő a tettekész férfiak kezdeményezése, mint a kisebbségi színház-soron. Hiábavaló volt Lécfalvi Bodor Pál mondává lett jótékonykodása a színház körül, színpártoló szenvedélye és minden kulturális lehetőségnek készséges fölkarolása. Itt folyt el a kisebbségi közöny homokján Morvay Zoltán színházba terelendő közönségakciója, mely csak egy-két évig volt sikeres. Heti öt estére minden helyet betöltött és biztosította ezáltal minden darab ötszöri előadását. Hol vagyunk ma ettől? És hol vagyunk akkori színházunk színvonalától? Pedig itt szép történelme van a színpadnak, Kantométól kezdve még nevek is bőven termettek az első aktorsorokból: Beregi Oszkár itt indult (Bernády idejében, ahogy ő maga jelentette mostanában nálunk a színpadról), Tőkés Annyt itt protezsálta már Sényi László, az ízlésmester és itt próbált évtizedeken át rengeteg jó és országos névvel színházat csinálni a Buljovszky-unoka, Szilágyi Dezső színdirektor . . .

Vannak strandok, futballpályák, szőlők, korzók, kávéházak, cukrászdák, flekkenfészek és mozik. Jó színház kevésbé. Titkon vigasztalódtam: a zsidó kultúrház az igényes közönség illúzióinak a kielégítésére nem alkalmas, még a túlnyomóan játszott operetemben sem. Aztán kevés a vidéki színész közül a meghallgatható. Akinek pénze van, Kolozsvárra, sőt Pestre megy a szezonslágerek megismerésére és hogy a divattól el ne maradjon, szellemi rekreációra. Idehaza pedig csak *támogatja*

a színházat, nem gyönyörködni és tanulni megy a néha itt is jó Thália-templomba. Valaha hiába házalt egy jobb együttesnek Sényi László a feleségével, Toldalagi Anna grófnővel, hogy bérlettel biztosítsa a trupp életét: amíg tehertétel a színház, nem szórakozóhely, elbukik. Mert akinek kevés a pénze, vagy nincs, az csak a moziig lát már. Exotikus starnevek röpködnek a levegőben, minden héten mást kennek a hirdetési oszlopokra és ezeken túl a szalonokban sokáig csak Pitigrilli neve jelentett csiklandós irodalmi szenzációt.

FESTŰK, MUZSIKUSOK.

Sokan járnak-kelnek itt, vagy vándorolnak Bukarestbe, hogy egy-egy székely álmat megvalósítsanak. Jeddy Sándor a román fővárosban meg tud élni, Timár szobrász is ott él, a Ringler-testvérek ott adják el iparművészetük termékeit, míg a most elhalt Bedőházy Katinka Kemény János falujában tanította szőnyegszövéstre a magyar és román népet. Innen szállt magasra Dózsa Géza, magyar festő is, már a kisebbségi sorsban pedig itt próbál egzisztenciát alapítani a Párizsban és Pesten is komolyan észrevett, mert díjakat nyert Bordy András, a portréfestő, akinek természeti akvarelljei is jól kelnek nálunk. Vidát is, Bordyt is Gulyás Károly dédelgetése segítette előbbre s az ő figyelmeztetésére Bernády György s tán mások is adtak anyagi támogatást e székely tehetségek kitermelésére.

Festőink közt a legnagyobb név volt Vida Árpád, akinek minőségét máig sem érte utói senki. Demeter Róbert, Erdélynek talán a legnépszerűbb minapi portréfestő je, a Kultúrpalotának is a legutolsó magyar gondnoka volt. Élő festőink közül ismertek: Marthy Pál, még inkább Hajós Károly, akinek akvarelljei közkedveltek, tollrajz illusztrációi megjelentek az „Erdélyi Helikon”-ban, A városi képtár őre Ciupe Aurél, aki Bukarestben

többször nyert állami díjat és a Kultúrpalotában festőiskolát is vezet.

Koncerténekesnőink közül sokat szerepelnek: Köllőné Vojtekovits Olga és Kálnoki Bedő Emma. Iparművésznők volt a most elhalt Bedőházy Katinka és a Bukarestbe költözött Jeddy Sándor. A vásárhelyi művészetnek a magyar világban koncentrált otthona volt a Bernády-alapította kultúrház (Komor—Jakab tervezte), hol a zeneiskola is otthonot talált néhai Metz Albert igazgatósága alatt. Ez a tehetséges zeneszerző (akinek fia, Metz István dr. egyike a város jobb tollainak) idegyűjtötte vidéken szokatlan színvonallal Pest néhány jómárájú muzsikusat, kik közül nem egy szerzett országos nevet. Így László Árpád zongoraművész és zeneszerző, akinek „Consolation” című ifjúkori műve most nyert országközi díjat, Hajak Károly, első hegedűvirtuózunk, akinek több művét ismerik a hangversenytermekben országszerte, Zsizsmann Rezső, orgonaművész, aki azóta Kolozsvárra költözött, zeneéletünk érezhető kárára, továbbá Chován Richárd és Erkel Sarolta zongoraművészek, az Amerikába költözött Simor Jenő hegedűművész és Tonházy Ferenc gordonkavirtuóz. Sajnos, e jó nevek viselőit a türelmetlen mai sovinizmus vagy elkedvetlenítette, vagy nyugdíjazással küldte el pozícióikból. Utoljára nyelvvizsgával Hajak Károly került ki az iskolából, úgyhogy már csak Chován, Kozma Géza és Metz Piroska nevű magyar tanárok működnek a városi zeneiskolában. Új román erők eddig nem igen jelentkeztek. Intelligens és zeneszerzésben Bartókra esküvő tehetség Vancea Zénó, aki a Kemény Zs. T. egyik zenepályázatának első díját nyerte meg a fiatal Tróznér József második díjat kapott zeneművei előtt. Vancea számos erdélyi költő versét is megzenésítette (Áprily, Berde, Szombati Szabó) zajos pódiumsikerrel. Ujabbban tűnt föl hangversenyeivel Chilf Miklós, aki olasz hatás alatt írja zeneműveit. Énekművészetünk régi márkája volt Gömörnyé Maleczky Mariska és néhány évig R. Heltai Ida, volt berlini operaénekesnő, aki a román fővárosba távozott. Legjobb kísérőnk zon-

gorán a nagyon muzsikális dr. Láni Oszkár. A romanizáló célzat most emelte ki énektanári állásából Ch. Szilágyi Erzsébetet.

Akinek sok e kultúr-név egy kisváros lakosságához (40.000 lélek) képest, az forduljon a nemzeti alapon leépülő és színvonalban süllyedő zeneiskolától D. Biás Istvánhoz, a vármegye volt levéltárosához, Marosvásárhely történetírójához, vagy dr. Molnár Gábor, volt főszolgabíró, most nyugalmazott városi főkönyvtárosához, az emlegetett polihisztorhoz. Ezeket az urakat hallgatva, állandó kétségek gyötörnek az élő művelődési gárdánkkal szemben. Tudjuk ugyan, hogy a halottak tisztelete nagyobb az élőkénél, — de mégis. A napokban elhalt kisgazdaszervező Orbán Balázs, vagy méginkább a csípősnyelvű Szász Károly dr. nevére meg nem ijedünk. Ó, igen, ezek derék munkásai voltak a székelységnek, előbbi megcsinálhatta volna Bárdos Péter barátjával az erdélyi magyar kisgazdapártot, utóbbit pedig Osvát Kálmán gúnyolta Vásárhely Sarcey-jének. Mái is emlékezetes kormányparti képviselőként való jelentkezése miniszterelnökénél a magyarigeni mandátummal: „Hoztam neked, Kegyelmes Uram, egy magyar igent!” Nem érezzük magunkat törpe epigonoknak, a repatriált jeleseinkre emlékezvén, sem: Pálffy Gyulára, az adomázó íróra és számos szakspecialistára, kik a tudomány több ágában itt mutatták először oroszlánkörmeiket. Jóemlékű repatriáltak még: az Eszterházy-kormány volt belügyminisztere, ifj. Ugrón Gábor, azután K. Bedő Sándor, a kitűnő jogász. A forradalom előtti kormánynak két exponense is él a városban: Ugrón András, volt beszercei főispán és Incédy Joksmann Nándor, volt marostordai főispán. Az utolsó magyar polgármester, dr. Marthy Ferenc, Amerikában lett hirlapíró. Maradandó emlékű jogász volt itt, még a románok is meghagyták a róla elnevezett külvárosi utcanevet, Dózsa Dániel, akinek sírját a közeli Makfalván néhány esztendeje koszorúzta meg a hálás Erdélyi Irodalmi Társaság és a Kemény Zsigmond Társaság. A nagyszámú repatriáló-csoportról karrier-

hírek keringenek időnként, néha már lesújtó halálhírek is. Általában az élet sodrában itt közöny (ne mondjam: irigység) érzik a kis Magyarországra költözött véreink iránt, egyetlen óriás kivétellel: a minapi miniszterelnököt, aki húsz éve még itt szónokolt a megyeházán, a volt mezősámsondi birtokost, legendák veszik körül. Bethlen Istvánt senki sem rója meg, amiért repatriált. S a feleségének, Bethlen Margitnak írói neve ott olvasható a ref. kollégium dísztermében egy dísz-szék karfáján a Kemény Zsigmond Társaság irodalmi ünnepein . . .

Az úgynevezett „aranykorszakbeli” jőnevek: Petelei úr, Benedek Elek és a fenegyerek református pap, Tolnai Lajos kivételével kedves irodalomtörténeti emlékek lettek. Petelei István halálának negyedszázados évfordulóját most ünnepelte meg a magyar értelmiség, Benedek Elek és Tolnai Lajos, úgyszintén a közeli Felfalun lelkészkedett Szabolcska Mihály műveikben élnek. A kisebbek irodalomtörténeti balzsamra szorultak, így Koncz bácsi, az adatokat közlő volt professzor, a Bolyai-életraj zíró költő-képviselő, Bedőházy János, az „ateista” (materialista) Mentovich Ferenc, Arany János barátja és az Unio-dalok föladatánál kisebb költője, végül a tevékeny Aranka György, akinek a „Nyelv-mívelő Társaság”-a minden diákfülben visszacseng. „Bizony, Öcsém, — hallom a százéves Magyar Kaszinó viharlított öregeitől — jóformán minden évtizedben volt itt irodalom s volt itt folyóirat, csak nem hívták revűnek!” És — ezt már csak gondolják, mert sérteni nem akarnak — ama régi írókat nem hívták kisebbségi íróknak. Hanem aztán — nem mondom — következnek nevek, melyek hallatára gyermeki alázattal kértem, amíg élt, a gunyoros öreg kúriai bírót, Jakab Rudolfot: „Meséljen róluk, Méltóságos Uram, mert jól esik!” —

S az öregúr elmondta: írótisztelete akkora volt, hogy pesti jogászkorában Arany János után lopakodott az Akadémiáig, csakhogy láthassa. Hogy Gyulai Pál itt nevelősködött a szomszédban, egy közeli Teleki-kas-

télyban és milyen érdekes, mert nem sejtették még belőle a nagy író. Kemény Zsigmond? — itt jogász-kodott, biztosan megvan a nyoma az akták közt. Bolyai Farkasról meg Jánosról, ugye, nem kell mondjak Öcsémuramnak semmit, könyvekben úgylis fölereszettek róluk minden adomát. Egy-egy nyolcvanéves nyígócás (kereskedő, szatócs) inaskorában kiszolgálta még, azokhoz forduljon a kollégium körül.-----

A BOLYAIÁK.

A két matematikus emléke, ez már büszkeség a városon! Az utódaik, azok nyugodtan éhezhetnek, de amaz egykori nagyok emléke, az a városi polgárság magántulajdona. Kár, hogy csak Farkasnak van meg a mellszobra a kollégiumban és egy angol világlap képe: „Bolyai Farkas on the deathbed”, Bolyai Farkas a halálóságyon. De már Jánosról semmiféle arckép se maradt. A francia Akadémia kérésére se szolgálhattunk vele. Ellenben a koponyájának teteje néhány hajszállal ott látható a múzeumunkban. S Kováts Benedek, a könyvtáros tanár minden látogató költőnek kárörömmel mutogatja a Bolyai Farkas-versek hamvvedrét, egy serleget, melyben elégetett költeményeit ilyen fölirattal temette a bölcs: „Ha kicsit térnek el a legmagasabb szinttől, lehullnak a mélybe!” (Ilyen kegyetlen csak egy matematikus lehet, a relativitás őse.)

S a „magyar glóbusz”-ból, a „húszmillió magyar” álomból egyetlen tűzálló példánkhoz ragaszkodunk: Bolyai Farkashoz, az átlagfölötti emberhez. Ebből sem a zseni a mintánk, hanem a mozgó kályhákészítő energiája, mely a tudomány új világát munkálta ki önmagából a régi helyébe, János fiában lángeszű elődöt nevelt Einsteinnek, s mégis annyira ép és erős maradt, hogy saját halotti beszédét is hisztéria nélkül, békében tudta még megfogalmazni. Erdélyi emberség leckéje ő: nem lenni halhatatlanná, de sohasem halni meg egészen . . .

E nagy nevek hallatára nem jó érzés a városon tollat forgatni: fabatkát sem ér a halhatatlanság"! A Kossuthnak, II. Rákóczi Ferencnek és Bemnek emelt politikai szobrok lefordultak román katonák akaratából és a Bolyaiak nemzete jósokáig még csak nem is gondolt arra, hogy másmilyen nagy fiai is méltók volnának szobrokra. Bolyai János dédunokái nyomorognak köztünk, pedig eddigelé mégiscsak leginkább a Bolyaiak látszanak ki fejjel Erdélyországból az egész földgömbre. Igaz, hogy az az igazi halhatatlan, akinek jóval, száz, esetleg ezer évvel halála után kezdik önteni az emlékjelét.

Az ötven-hatvanévesek még szeretettel emlegetik (hogy kimerítsem e város intellektusának képét) Jakab Ödön és Kis Menyhért idetartozását. Előbbi vendiákja volt a kollégiumnak, talán Sándor János, a volt belügy-miniszter és Bernády György volt főispán diákkorában, egykor tanárkodott is a kollégiumban; Kiss Menyhért innét a megyeházi politikából indult költőpályára. A legjobb magyar jogi körökben ismert fogalom itt Sebes Dénes politikában, közgazdaságban kerül szóba, még 'könyvét is hallottam emlegetni. Veszteség a Krüzselyi Erzsébet elköltözése is közülünk. Az impériumváltozásnak sokat emlegetett második nemzedéke pedig, mely elhelyezkedési harcát folytatja, lassan-lassan fölvonul az első szellemi arcvonal mögött. Az 1920—30 közti évekből csak két nevet irtam volt Vásárhelyről az emlékezetembe: Bodoni Staibl Miklósét, egy azóta Olaszországban elhalt Áprily-tanítványét és Kertész Andorét, egy szociológiában jólertesült cikkíróét. Azóta a Vásárhelyről indultak közül kivált Kacsó Sándor, aki nemcsak regényeivel, novelláival, hanem bátor és becsületes publicisztikájával és székely közgazdasági munkájával — aránylag fiatalon — kisebbségi életünknek egyik főntartó szellemévé emelkedett. Még a háború alatt írt itt először Székely Jenő, akinek regényei és színdarabjai Pesten és Erdélyben jelentek meg. „Csehi-család” című regénye a Szépműves Céhnek volt egyik naturalisztikus írósikere.

Mai fiataljaink húsztól negyvenig Erdély lapjaiban most bontogatják szárnyaikat. Bürger Dezsőnek filmszerű regénye jelent meg „Spektrum” címen, miután „Tudomány és haladás” címen Láni Oszkárral, a zenésszel folyóiratot is szerkesztett Erdélyben. Kisebbségi tanítóregegyével és napilaptárcáival most edződik nagyobb nyilvánosság előtt a tehetséges Gagyi László, akinek alighanem sok mondanivalója lesz székely fajának tennivalóiról. Fiatalkorú lírai kvalitású név kettő is kezd ismét ismertté lenni: Laer József és Révész Imre, előbbi aktivista proletárhang, utóbbi a klasszikus-harmóniának szomjosa. Az úgynevezett faluszociológiai mozgalom legjobbjai ifjaink közül dr. Joós Andor és dr. Szilágyi Olivér; mindkettőnek fegyelmezett és biztos tolla ígéret a városi magyarvezetés legjobb utánpótlására.

Last not least, külön oka van, hogy dr. Turnowszky Sándort utoljára hagytam a szellemi Vásárhely weimariasi megrajzolásában. 1918-ban, két politikai röpirata után, az itteni Nemzeti Tanácsból váratlanul föllendült az Országos Radikális Párt főtitkárává. A „Huszedik Század”-nak régi munkatársaként társadalomtudományi elméleteken vitatkozott abban az időben, amikor a választásokat kiírni és a háború és forradalom által megbolygatott országot konszolidálni kellett volna próbálni. Sokszor hasznos, mindig szellemes társadalomtudományi cikkei — idegenek Erdélyben is, mert nem alkotó elme, bár a kisebbségi soron nem szólt még hozzá haszontalan kérdéshez. Megírta a székelyfőváros mai szociális demográfiáját az egykor itt tanárkodó Braun Róbert 1912-ből datált cikke alapján — összehasonlítással. És megállapította, hogy a mostani demokráta világ proletariátusa (nem a Lumpenproletariátus) életszínvonalban, lakásban, élelemben, kultúrigényben mélyen alája szállt az egykori magyar (ma „reakciós” -nak (?) nevezett) korbéli alsóbb néposztályokénál. Ugyancsak ő szerzett volt összeköttetést Erdélyből Capri báróval Páneurópa eszmei terjesztésére. Néhány éve jelent meg Nagyváradon a Turnowszky regényes

életrajzának első része: cinizmus és szentimentalizmus úgy váltakozik benne, mint bosszú és könny egy diszharmonikus lélekben. A mű címe: „Marosportustól Moszkváig”.

A KÖZVÉLEMÉNY.

A várospolitikai életben szinte túlságosan érvényesül — a magyar főnmaradás föltétlen hasznára — a szerszámok szerint fegyverkező, pártoskodó, csoportosuló, kispolgári kézmívesszellem. Politikai szükség — s elméletben nem is baj ez — ezekkel a céekkel, az erősen kiépült társulati összetartással való számolás, ha valami üdvös reform készülne a városban. Édeskeveset jelent ez a korporatív hang a kisebbségi magyarság mai tartalmából. „Utánam, panitiak!” — e kiáltással fejezik ki ezt az ürességet nálunk, mert a Panitról bevezónyelt paraszti szavazókat a kortes így vezényelte maga után s nem vette észre, hogy a panitiak rég elkanyarodtak a háta mögül más táborba. Ez a „paniti” szellem jut kifejezésre a „flekken”-es korcsmák perdöntő fontosságában is, a közösen rágcsált sült hús és a borvizes bor meg a vargabéles judíciumában. Pedig amit ez a szászeredetű szó jelent, a flekken, az nem rossz étel a borral kevert paprikába mártva, csak éppen a közügyeket kéne másnap és otthon intézni. Különbem mióta a románok, zsidók is flekkeneznek, esett a közügyi flekken jelentősége. Meg is siratta ezt Kovács Elek, aki méltán egyike a város legnépszerűbb embereinek. Szinte egyesíti magában a város összes hibáit és jelességeit. Agilis és makacs, autodidakta és értelmes, konzervatív és lelkes, többnyire ő jut szónoklataival a tömeghez legközelebb; egyszerűen azért, mert olyan, mint a tömeg.

Mai kisebbségi jelenség a volt kamarai képviselőnk, dr. Perenczy Zsigmond. Az iparoság reprezentáns vezére ma szellemiekben Csiszár Lajos, aki publicisztikát is folytat hasznosan és Bustya Béla, aki több-
 ízben volt városi tanácsos, mint iparosvezető.

Hogy milyen a tömeg, melyet vezetnek? Vagy tíz évig a sokaság láthatatlanul, titkon és gyorsan balfelé hajlott. Nem hittünk a szemünknek, mennyi kommunista szavazat volt itt! Majdnem annyi, amennyi a polgárságé. Csak a legújabb román és nyugateurópai fasiszta hullám állította meg ezt a balfelé tolódást. A magyar „október” Erdélyben ma is az első fronton küzd a magyarságáért.

Azóta a sovinizmus megváltoztatta ezt az arányt a város gondolkodásában, de azért nagyon értelmesen írta egyik helyi lapban Radó Sándor, a magyar párt által többször deznált polgármesterhelyettes, hogy itt volna a tizenkettedik óra, melyben minden parádé és politika felfüggesztendő. Sürgős közmunka kell, a legjobb társadalmi békítő. És felsorolja a teendőket, melyek az egyetlen komoly antibolsevista és antisovén propagandát jelentik mindenütt. De azóta évek teltek el, hangos az ország a forrongó nacionalizmustól és forog minden tovább régi, keserű levében. A politika, mely önmagát eszi meg és a tétlenséget és mohó szerzésvágyat különböző pártneveken variálja, ez van csak előtérben.

A közvélemény? Mivel bajlódik a városi közvélemény? Elsősorban a sérelmekkel, melyek Dandea Emil, időközi bizottsági elnök részéről érik, tehát a romанизáló programm keresztülvitelével. Ma ez, holnap az, tegnap, tegnapelőtt s holnapután amaz került ki állásból a román nyelv nemtudása miatt...

De én most nem a politikai, hanem a magyar társadalmi közvéleménnyel foglalkozom. A pesti Pátria-klubban 1923-ban azt kérdezte tőlem Thoroczka Wiegand Ede, az innen kiszármazott jeles építőművész, aki Vásárhelyt teleépítette Bernády György idején ízléses és egyéni villácskákka, hogy még mindig a zsidók csinálják Erdélyben a közvéleményt? Én, mint jó vásárhelyi, mit felelhettem volna rá egyebet: „Te ne tudnád, hogy Vásárhelyt ki csinálja negyedszázad óta a közvéleményt? Megnyugtatlak, sem a zsidók, sem Sebess Jenő dr., csakis Bernády György dr.”

Nemde, nyájas olvasó, ez volt a helyes felelet. Bernády György dr., volt rendőrfőkapitány, országgyűlési képviselő, polgármester, majd főispán s az impériumváltozás után az első liberális éra alatt kiszorított Dandea Emil dr. magyarellenes uralma után újra volt polgármester — méltán forrt össze városával! Jóformán a maga képére teremtette ezt a várost és úgy nőtt össze vele, mint hajdan Borsos Tamás, a székely központnak első nagy főbírája. A Bernády-kultusz iskolapéldája lehetne a polgári tekintély tiszteletnek. Bernády pálfordulásait mindig a város érdekében tette, ő maga vagyont nem szerzett, inkább elreprezentálta az övét, — mondják nekem különböző társadalmi osztálybeli hívei (de ellenségei is), akik közt lateinert, bankigazgatót, székely kortest és kisutcabéli Bocskay-hajdúivadékot egyformán találni. És volt idő, midőn az erdélyi kisebbségi sajtónk nagyobb és nyomósabb fele, élén az országrészből urbánus legjobbjával, az ő országos magyarpárti elnökségét követelte, hogy megkezdődjék már akkor, a kisebbségi sors beköszöntésekor, a magyar kisebbségpolitikai vezetőség demokratizálása fönt-ről lefelé.

Bernády mégis elmulasztotta akkor a döntő pillanatot, melyben szerencsésen hathatott volna a magyar kisebbségi politika belső élénkítésére, az önmagunk iránt való érdeklődés fönntartására, egy szervezettebb akarat (amilyen az övé) kinevelésére. Termékenyítőbb lett volna még egy elnökválasztási bukása is valamelyik jelentéktelen mágnással szemben. A Magyar Párt nagyobb tabunak bizonyult Bernádynál — egészen a városi tanács választásig. Akkor egyszerre 1200 titkos szavazatot kapott a polgárvezér. E külön blokkjával harcolt a helyi magyarpárti tagozattal szövetkezett nemzeti parasztpárt ellen. Igaz, hogy csak harmadik lett a „dolgozók” mögött, de a magyar kispolgárok zömét, majd a felét sikerült neki még magas korban is a maga oldalára vonni és a városházára ellenzéknek hetedmagával bejutni. Tehát nemzetiparasztpárti uralom idején meg tudta akadályozni Popescu Adrián dr. választott

polgármesteri lehetőségét, mire az visszavonult a tanácsházból. Elvi sikere volt ezzel Bernádynak, mert a székelyfővárosba magyar polgármestert követelt. (Hol vagyunk ma, a második Dandea-uralom idején ennek lehetőségétől?)

Ezt az elvi sikert szokott harcmódozával személyi csatározásban érte el. Bernády kíméletlen, ha ellenségeskedik, s mint teljhatalmú gazda, tud jutalmakat osztani. Bernády, aki egyedül volna alkalmas magyar részről a polgármesteri székbe (mai 70 évével is!) azóta kibékült a helyi magyar párttagozattal, melynek most Sebess Jenő dr. az elnöke. Visszalépett az Országos Magyar Pártba is.

Kár volt Bernádynak, hogy mikor visszalépett, nem kezdett országos, hanem helyi várospolitikát. Bernády ereje többre való, mint helyi tanácsalakításokra . . .

E taktikai tülekedések azonban nem zavarják a lényegét, a távlatos ítéletet: Bernády György dr. szerencsés inspiráltsága, ihlete, építető megszállottsága csinált ebből a majd egészen jelentéktelen városból egy számbaveendő, modern külsejű, nemcsak aszfalttal beburkolt, hanem szellemében is fejlődésképes várost. Lehet, hogy úgy járt Vásárhelyel, mint Jókai egykori román vajdája, aki a szultántól új, gyönyörű kaftánt kapott ajándékba s aztán kénytelen önmagát, a kastélyát és udvarát, lassanként a székvárosát is a kaftánhoz adjusztálni, megszépíteni. Bernády Amerikában is járt tanulmányúton és onnan kábelezett állítólag, hogy még egy emeletet a kultúrpalotára (nagyon magasak ott a házak!), de ne felejtjük, hogy magát a kaftánt is Bernády koldulta ki Pesten. A Mívelődési Házat ő erőszakolta és „uzsukálta” ki a szakreferenseknél, néhány jóval nagyobb magyar város mintájára. Lehet az is, hogy polgármestersége, főispánsága (és kilátásba helyezett államtitkársága) volt ez a kaftán: restelte, hogy olyan szegényes ez az ő székhelye, — soha hasznosabb hiúságot! — azért diktált egyszerre akkora iramot 1910 táján a középítésnek!

Fantasztikusan beadósította a várost; de Uramisten, milyen kicsi összeg lett ez a pénz! Bagatelle! — mondtuk viszonylagos vidámsággal. Igaz, hogy a város modernségének költségei a magyarság és a világ devalválódásával egyenes arányban értéktelenedtek el s úgyszólván a budget mellényzsebéből teltek ki, mint Kecskeméten Kada Elek idején az artézi kút néhány nagyparaszti mellényzsebből; no de legalább veszett fejszének a szép nyele kezünkben maradt, a város áll, ha porrá ment is annyi adófizető. De próbálja valaki csak el is gondolni, hogy ma kellene, az „interimér-bizottságosdi” városuralom idején s a mai gazdasági helyzetben mindazt megcsinálni, ami Bernády előtt hiányzott. Azért van, hogy annyi lecserélt fölirat és ekkora várostáblaválság idején is „Épült Bernády György polgármestersége, vagy főispánsága alatt” — ez nálunk büszke, komoly fémjelzés.

Ott áll a Romulust és Remust szoptató farkasanya mögött a Lechner-stílusú, karcsútornyú, szabadkai és kecskeméti társainál föltétlenül szebb városházunk, a Dandea óta átfestett fal- és ablakfestményekkel: mikor benne, az udvarán a földön láttuk a lebontott és Lengyelországba rendelt Bem-szobrot, csillogó, finom etuisnek éreztük a negyvenkilences forradalmi emlék-ékszerünk körül. Mellette hívja ki a pályaudvar felől közelítő utas szemét a Közművelődési Ház, frontján mesteri reliefekkel a magyar kultúrhistóriából; Aranka György, Mentovich, a Bolyaiak, Petelei, Tolnai Lajos mell-szobrai finom lokálpatriotizmust sugallnak. Bent a zeneiskola hangszerei hirdetnek művészetet, a városi könyvtár még túlnyomóan magyar könyvekkel dicsekszik, a tükörteremben és foyerban ablakra és falra festették Körösfői Kriesch Aladár és mások a hun-magyar őselet, monda- és balladavilág jeleneteit, a megtestesített székely mítoszt. A képtár olyan értékű és bőségű, amilyen Bukaresten és a szebeni Brukkenthal-Múzeumon kívül sehol sincs az országban. Munkácsy tói, Paál Lászlótól s az első román festőtől, Grigorescutól lefelé és klasszikusainktól egészen a legmodernebb mai

kisebbségi és román festőinkig szép számmal vannak itt értékes képeink: a jövő szaporulat mindig a mindenkori városfő ízlésétől függ. Gazdag régiség-tára is van a Kultúr-háznak, Philimon Aurél, akit néhai Demeter Róbert után gondnokká tettek, szakértelemmel bővíti azt a környékbeli (maroskeresztúri) őskori ásatások leleteivel. A nagyteremben, vagy hangversenyteremben, mely az országban kétségtelenül a legszebb, legbővebb férőhelyű, a bejárattal szemben áll Románia leghatalmasabb orgonája, mely a régi Magyarországon is, a pesti Zeneakadémiáé mögött, a második volt. Ide járt le Schmitt-hauer és Antalfy Zsirus hangversenyezni; az is a város nagystílusú lendületéhez tartozott, hogy (talán e terem kedvéért is) idejártak előadni évenként vagy időnként Kubelik, Svärdström Valborg, Casals Pablo, minden elsőrangú európai vonósnegyes, Helge Lindberg, Enescu, Dohnányi, Bartók stb. Itt járta „Nyugat”-gárda stb. A kisváros arányain messze túljártak igényei. Kár, hogy az a legmagasabb divatunk a gazdasági romlás folytán majdnem elmúlóban van. Most a Kemény Zsigmond Társaság hoz le időnként pesti jószellemeket (Móricz, Kosztolányi) és Erdély legjobb zenei alkotóit. Még nagyobb kár, hogy a hangversenyterembe a város jövedelmének szaporítására mozit engedélyeztek. Azóta sok a baj a porosodó orgona százezrekbe kerülő reparációival. És kár, hogy a Baross Gábor-utcai Székely Iparművészeti Múzeum ritkán láttat székely kiállításokat. Dehát a székely népkultúra és iparművészet — ugyebár nem éppen elsőosztályú gondja városnak és államnak. Bernády nagyon is gondolt efélővel. Éppenúgy az aszfaltot, a vízvezetéki csövek lerakását, a rosszul sikerült vízellátást is Bernády idején kellett megcsinálni. Hevenyészett, tehát néha elhibázott, elstetett munkálatok voltak ezek, de — megvannak! Az aszfalt ugyancsak, túlon túl megvan, a mezőkbe nyúlt ki mindenfelé — mondották gúnyosan — s ime, minden szűkölködésünk ellenére is kijebb tolódott már a lassan, de folyton épülő kisváros, az építő kisember, a jobb munkás, a nélkülözhetetlen minőség és az üdülőtelepes, jómódú pol-

gár. Addig szidták az adófizetők a sok aszfaltot, míg kevésnek bizonyult. Úgy jártak ezzel, mint Bernády a saját városfejlesztésével. Négy víztartó kutat ásott a városi víz számára a víztelepen és öt év alatt huszonegy kút is kevésnek bizonyult. Hja, ez a városiasodás nagy vízfogyasztást sugall még a külvárosban is.

Csak az új posta elég nagy, ezt nem vétette el Bernády, no, de nem csuda: mióta, 1918 novemberében, az ide elsőnek bevonult hét román lovaskatona elfoglalta először a postát, nem igen értük el még a háborúelőtti forgalmat. Talán, mit tudja azt a laikus, a repülőposta is kisebbíti a földi forgalmat. A szép nyugdíj palota is Bernády „foecit”-jével ékeskedik, úgyszintén a Kós Károly építette gázgyárunk. Egy pillantás a villany fejlesztő turbinára és a néhány kilométeres turbinacsatornára, csupa beton, több híddal, a városi kertészetre „Elba” szigetén, az impozáns gátra, egyszeriben meggyőz bennünket arról, hogy itt lázasan dolgozott egy erős akarat és progresszív elme, mintha érezte volna, hogy utána soká lehet megint komolyan városfejlesztésről szó. Nem készülhetett el egy tervbevett nagy kő - színház — melyet egyelőre Ugrón András „Transsylvania”-béli moziterme és a Zsidó Kultúrház nagyterme helyettesít, — s ha Kántorné, vagy az itt hajdan az „Elba”-szigeti fateátrumban szerepelt nagy aktorok föltámadnának, a színészet sorsa fejlődésén nem nagyon csodálkoznának, inkább a magyar színvonalését bámulnák, vagy az évente itt szereplő, a bukaresti Nagy-Endre: Tánase előadásán mérnék a világváltozás nagyságát. Nem épült föl a Bernády-éra alatt egy nagy pályaudvar, a megfelelő színvonalú kórház és ki tudja, még mi egyéb.

A kialakult városképről néhány éve nyilatkozott itt Jansen, leipzig-i professzor, a városszépészet idehívott szakértője. Kifogásolta a piac fütelenségét, a sivár aszfalttengert. Az újabban egymás elé, egymás eltakarására épített középületeket. Különben egy-egy mai városvezető tudatalatt Bernádyval szeretne ösztönösen versenyezni az építésben: Jansen ide, Jansen oda, a fő,

hogyan az új uralom szembejöttük! A háború előtt vagy 6—7 középiskola, különösen pedig az óriás és a városnak regényes pontján elhelyezett katonai alreáliskola kétségtelenül a tüneményesen gyors és lázrózsás építő tempóban került tető alá, a Bernády-suggestio idején. Azért kezdték nálunk a román utódok is építéssel: a görög keleti és görög katolikus katedrális, a román tanoncotthon, a megkezdett nagy kórház, a strand, az Avram Jancu szobra és a Petőfi-dombormű helyére állított „Ismeretlen Katona”. (Mintha nem Petőfi lett volna az ideális, világraszóló „Ismeretlen Katona”!) Ez a mai építkezés anyagiakban nehezen megy, kevés a pénze városnak és államnak, de főként hiányzik a tömeglelkedés, az építés sodra, az a minapi láz, hiszen egyes román pártok sem lelkesednek a másik román párt építkező akaratán.

Bernády kezében tartotta a köz helyeslése mellett az egész várost. Többnyire az ügyek hasznára verekedett a legapróbb részletekig. Politikai harcai közepette se szűnik meg, akár távollétében is, hívének, Nagy Endre kollégiumi igazgatónak (Mentovich Ferenc életírójának) mint főgondnok a rendeleteket levélben küldeni, hogy milyen színűre fessék a restaurált dísztermet és melyik bibliai mondást írják a szószék fölé. Ez ő, a fáradhatatlan, akiről nem ok nélkül terjesztette egy epésen okos ellensége, hogy Bernády számos polgári tömegvacsoráinak egyikén mondta: szíve ott kint a református temetőben, halóporaiban is a városért fog dobogni.

A SAJTÓ.

A közvélemény másik fele a sajtó. Ez a székelyfővárosban nem hírszolgálat, hanem probléma. Nem is annyira minősége ellen van kifogásunk, noha ez se méltó ezer magyar lateinercsaláddhoz, hanem a sok apró lapkísérletet kifogásoljuk. Nincs egy összefogó nagy napilapunk. Négyoldalas napilap a „Maros” és a „Reggeli Újság”, hetenként referál a kultúreseményekről a „Szé-

kelyföld”. A színház és vidékéről értesít a „Marosmenti Élet”, a „Tűz” és egy „Flekkén” című vicclap. Dr. Földessy György, a jeles vadász itt szerkeszti az erdélyi vadászájságot. Van egy román hetilap is. És van félhivatalos, tényleges cenzúra is. Néhány újságíró jobb lapot, jobb papírt, jobb újságírórsort érdemelne: Sényi László, Gyulai Zsigmond, Morvay Zoltán, a politizáló publicista, Tamássy György és az agilis dr. Sebestyén László. Nagyobb erdélyi lapok tudósítói Benczel Béla, aki szépirodalmat is kezdett, Sándor Pál, a Chiléből visszavándorolt mérnök és Tódor József tanár. Legjobb és legmagasabb értelemben vett újságíróttal itt Asztalos Sándor, a „Brassói Lapok” helyi munkatársa, aki Temesvárt Ágoston Péterről regényt is írt s aki első elnevező je volt egy vitában az erdélyi irodalomnak: „trianoni irodalom” címén kifogásolta színvonalát. Időszaki lapokat szerkesztenek: Kalkovits Gyula, Ambrózy Zoltán és Fodor István, aki Mikszáth „Szelistyei aszszony”-ait dramatizálta.

A lapokat nálunk nem a sajtó, — hanem nyomdatulajdonosok születték. Sokszor éreztem, különösen a múlt évtizedben más erdélyi városokban, ha elém került egy-egy vásárhelyi sajtótermék, hogy városomat megint negligszóben látom. Nem illik így megjelenni a Bolyaiak városában, pláne kisebbségi sorsban. Hiszen valaha Magyarországon, mikor nem kellett annyira, akkor is jobbak voltak itt a nyomdatermékek.

*

* *

KÖZGAZDASÁG.

Talán leggyakrabban a Magyar Párt helyi ifjúsági kultúrszakosztályában folyik a közgazdaságról szó. Azonban csinálni, a közgazdaságot gyakorlatban élni inkább a román házvásárlók, a most gazdagodó román vezetők tudják. Ezzel szemben tegyünk úgy, mint egy évtizeden át az erdélyi magyar írók: meneküljünk a

múltba? Mikor olyan szép innét a szőlőhegy magasából az újnak a levelezőlap-látképe.

A város népének gazdasági összképét akkor lehetne szemügyre venni, ha végig kérdeznők a polgárokat és munkásokat, hogy mennyi pénzük van, az adósságukat persze leszámítva. A megszokott út volt néhány év előtt: Bürger Alberthez menni az Apolló-palota első emeletére. A Bürger-vagyonkomplexum feje előtt kérdő tekintettel állt meg Gyulay Zsiga, az újságíró s újsz-tendei prognózist kért, hogy lesz-e javulás a közgazda-sági helyzetben? Albert, az apa Dezső fiához, a na-gyobbikhoz küldte az újságírót, mert az foglalkozik derülátó jóslatokkal. Bürger Dezső mentegetőzött, hogy reá csak a technikai megoldások tartoznak, az üzlet-vezető Gyurka öcsém. Bürger György pedig elhárító mozdulattal mondta az újságírónak: „Nekem semmire sincs pouvoiroom ...”

Az egész város gazdasági vérkeringése Bürger Alberthez igazodik. Szerencsére nagyon erős szervezet, kitűnő munkaereje alig lankadóban, ő Bernády mellett a másik great old man a városban. Országos látókörét kitűnően kamatoztatta sokáig, pénzpolitikája a libe-rális éra alatt a román szenátusba is eljuttatta. Igaz, bárói rangot emlegettek számára már a magyar világ-ban is.

Mindenki, közel és távol Bürgerre gondolt, ha köz-és magánmentésről, magyar, román ügy előbbreviteléről volt szó. Ügy jártak hozzá a kérő szegények, mint a hívők Mekkába, vagy az erdélyi sajtóalapítók Maros-vécsre, Kemény János báróhoz. Azért is vártuk éppen Bürger Alberttől a döntő kezdeményezést. Nem a jóté-konyosságát keveseltük, hanem kifogásoltuk a rossz helyre is kerülő filléreit, szerettük volna közadóját, mívelődési, vagy humanitárius adományainak kötelező évi rész-leiteit a társadalmunkat összefogó intézmények kezében látni. Ismertem a pénznek mosolygó ellenérvét: hol vannak ezek az összefogó faktorok? De kézenfekvő volt erre a válasz: azok a faktorok akkor fogtak volna min-

dent össze, ha egyszer a tőkét tudták volna összefogni! Ha, mint a szászoknál, a népvezetőség egyúttal a vagyonnak is ad ki rendeleteket s nem a vagyon rendelkezik az amfiktionianak. Ez nem naiv, idealista vágy, sem tőkeellenesség és gyakorlatiatlan hepciáskodás. Nem, ez a kisebbségi tőkére (van ilyen?) kötelező erkölcsi feyelem, ez az egyetlen kisebbségi létalap . . .

A többi gyáros és bankár pedig? Egyik olyan, mint a másik, akik annyi balszerencse után is úgy élhetnek, mint ahogy élnek. Kevesebbet utazhatnak talán világfürdőkre, de azért még nyugodtan bridgelhetnek. A nyilvánossággal a konverzió óta meglehetősen elvesztették a kontaktust, szóval a nyilvánosságot most már nemcsak élni hagyják, hanem magára hagyták. Most úgy viselkednek, mintha ők is önszegélyre szorulanának. Igazuk is van, ma, a maguk módján, a műszavaik rejtekében, a devizák, visszleszámolási hitel, konverzió, in- és defláció argotján. De hogy olyan kicsi a részvét irántuk, annak egykori nem is rosszindulatú kötelességmulasztásuk az oka. Nem szorították őket erre, akiknek kötelessége lett volna! A nemzeti adófizetés, politikai és érdekpés nélkül, a kisebbségi szabadosságban nem tartozik a tőke erényei közé. Annál rosszabbul esett nekem, aki a petróleum-, sör-, cukor-, enyv-, ecet-, fűrés-, téгла-, bútor-, bőr-, szesz-, vas-, csokoládé-, szappan-, gépgyár és aragonittelep gazdáit ismertem, míg ezek álltak és virultak, annál fájdalmasabb volt nekem, mikor elábrándoztam a brassói Schmutzler-kastélyban látottakon, a rideg százság belső összetartozásán: ott a nagytőkés palotafalát kizárólag mostani, élő erdélyi szász festők képei díszítik (Fritz Kimm, Matthis Teutsch), míg nálunk az ősök arcképeivel dicsekvő mágnásházban is ritkahelyütt ötlük eléd egy mai magyar művész munkája. Mert a veszélyben levő hajó fedélzetéről először a művészet repült le . . .

Vannak magyarok, akik a közgazdaság szálait helyesen, a közérdeknek megfelelően és a magyarság előnyére bogozzák és mindig úgy, hogy abból még az állam-

nak, a város románságának is tetemes hasznót hajtanak. Ezek a mindenütt, még a kulturális áldozathozatalnál is jelenlevő, mozgékony és világoselméjű férfiak valójában a város látható vezérkarának leghasznosabb tagjai, ők a „bokros közgazdasági érdeműek”, akiket senki sem tüntet ki, a húzó lovak, melyeknek a gazdái megvergették vállalkat, mert általuk jutnak előre. Ilyen dr. Lakatos Sándor, a város kereskedelmi attaséja, ki Genftől Bukarestig segíti előbbre a székelyvidék merkantil érdekeit és ilyen dr. Bíró József, iparkamarai főtitkár (akit most fiatalon nyugdíjaznak, mert nem tartozik az uralkodó fajhoz), aki annakidején megkezdte a budapesti és bukaresti román-magyar nagyipari közeledést célzó tárgyalásokat. Ezek a dolgozó urak alig látszanak a közélet piacán s mikor beszélnek, sohasem szónokolnak, hanem mindig mondanak valamit. És nyomban reá meg is csinálják; utóbbi például, míg a sajtó csak sopánkodott, hogy milyen rossz a vonatjárás Kolozsvár és Marosvásárhely közt, egyszerűen beállította az alkalmas vonatot a két város közt szép telefonszóval, vagy egyetlen bukaresti úttal. Ezek a gazdasági élet reápolitikusai és a kereskedők, iparosok hozzájuk fordulnak, nem a képviselőkhöz, mikor érdekeik veszélyt próbálják elhárítani.

A kereskedők a piacon, a főtéren, a korzón, a hosszú és széles utcán helyezkedtek el és várják a gyéren vásárló vevőket. Már leszoktak a sírásról, el is felejtették, hogy volt gazdasági aranykor és bőség. Rajtuk a világ szeme, jórészt rég ittlakó magyar zsidók és örmények, akik minden jóra és szépre áldoznak. Elsősorban őket házálják végig a felekezetek és jótékony kottériák dámái, kultúrintézmények és koldusok. Egy művészi ízlésű, nagykönyvtárú, modernül magyar-zsidó nagykereskedő egy vidéki református intézmény javára ad, bár se vidéki, se református. Azért ad — csak úgy megszokásból. Akik cionisták e kereskedők közt, még azok közül is legtöbben magyar életformák közt érzik jól magukat. Nagy dolog az anyanyelv, a nyelv a kultúra igazi hordozója, ha nem is minden. Azért is kár-

tékony Erdélyben még az enyheárnyalatú magyar fasizmus is, mert a magyar kultúrának jókora fogyasztója és élvezője zsidó. Hiszen vannak csendes elhúzódsok a magyarságtól, főként mióta Angelescu állami iskolákba terelte a zsidó gyermekeket. S míg nem jöttek a mai numerosos antiszemita válfajok, látni lehetett már eddig magyarnak hitt zsidó úrileánykákön román nemzeti viseletet is. De nagy általánosságban megmaradt a ragaszkodás a Vázsonyi-eszményhez. Mert nem téveszthet meg bennünket a fiatal zsidóság lármás világnézet-vitája: cionisták, magyarbarát radikálisok akármiről beszélnek, magyarul végzik az erőfeszítést, hogy a másikat meggyőzzék és mindig tudni óhajtkák, hol áll és mennyire fejlődött a mai magyar génusz.

Az apáknál még hálaérzet füzte őket a magyarsághoz, a fiúknál már csak a nyugateurópaibb kultúrához való ragaszkodás. Egyik legjobb lateinerünk így beszélt a kereskedelmi társulatban: „Hogy Marosvásárhelyt a magyar világban milyen szeretetben gyarapodott a zsidóság, azt én tudom. Gyermekkoromban nagyapám, aki táblai tanácselnök volt akkor, mindig azzal bíztatott: ha jól viselkedsz egész héten, jutalmul megmutatom neked a város végén, a Kossuth Lajos-utca sarkán a zsidót. Egyetlen zsidó boltos volt akkor még s mostanában még a kereskedőtársulat elnöke is az volt.” Ezt a megélt igazságot érzi még a magyar uralomból fennálló kereskedő-grémium többsége s a cionizmus inkább csak a legfrissebb galíciai bevándorlottak tömegéből hódít. Bizonyos, hogy Palesztina innét is kap lakót, desokatnem. Kulturális szempontból Vásárhelyt jelentősége van ennek, mert a magyar ízlés és ítélőképeség is veszítene, nemcsak a magyar érzésű és érdekeltségű töke, ha sok magyar zsidó válnék idegenné a magyar lélek számára. Székely József bútorgyáros például így fogadja a pesti könyvügynököt: „Nagyon szívesen veszek magyar íróktól új könyveket. Hiszen a Helikont és a Szép-míves Céh, meg az Erdélyi Magyar Írórend könyveit is járatom és kapom. Kiket ajánl Pestről?” Az ügynök

mond egy-két írónévet, pesti bóvlit, tömegárucikket, mire a gyáros szerényen utasítja rendre: „Én írókat kérek, nem félponyvát.”

Egy pillantás a Somstetőről Marosvásárhelyre s nem csodálkozunk, ha fürdővárosnak deklarálták nyári fél vasúti jeggyel. Három kilométerre ott van Maros-szentgyörgy a gyógyfürdőjével, jódos vízával s maga a város fás és virágos, klímája pedig a régi nagy Magyarországon is a legegészségesebb volt. Ritka itt a tüdőbaj s nem toladhatik ide az ötszázméteres védő-hegyek mögé a keleti határhavasok Nemeréje, mert köröskörül a Bese-, a Város- és Nagyerdő bükk-, tölgyes cserfái zúgva utasítják vissza. A cserkészlet fejlődésével a mezőségi gázkutaktól egészen a szovátai Medvetóig minden nevezetességet megismer a szabadba szokott ifjúság. Ez az ifjúság már a város alkatánál fogva is könnyen változott el apái honnülő természetétől: semerre sem kell egy kilométert gyalogolnia, hogy az aszfalt végén füre, erdőre és vízre ne bukkanjon. De nagyobb sugárban is járja a kirándulás: a Medgyes közelében égő gázgejzirtől egészen a Gyilkos-tóig májustól októberig találkozni most már nemcsak szász, hanem magyar kirándulók csoportjaival is. Tavaly itt a városban gyűlt össze az Erdélyi Kárpát Egylet turisztika-kedvelő tömege, hálistennek, egészséges és természet-rajongó mindkét nembeli fiatalokat üdvözölhattünk akkor a Tornakertben.

A sport is segítette az ifjúság józanításában. Az egykori részegeskedésnek se hire, se hamva, bár ma is virul a flekkenélet. Ellenben az MSE, a Marosvásárhelyi Sport Egylet adja Románia legjobb úszóit és korcsolyázóit. Ilyen Kelemen Attila, aki még diák és országosan többszörös úszóbajnok és Csorba Klári, az ország első nőkorcsolyázója. Az MSE főlényét főként Komjáthy József mérnöknek (Komjáthy Károly, pesti zeneköltő öccsének) köszönheti, ő az úszótréner.

A Maros szigetén épültek a sportpályák. Ezt a szigetet még a múlt század elején szépítette és nevezte el „Elbá”-nak egy francia emigráns, egy Houchard

nevezetű. Az Elba-szigetén volt valaha a Nyári Színkör is, annyi pesti nagyságnak indulóhelye (E. Kovács, Kántorné, Bulyovszky Lily és Beregi Gyula). Ugyancsak Houchard nevezte el „Trébely”-nek (trés belle) a város villanegyede fölötti szőlőhegyet, mely a most megújított Polgári Lövöldéig terjed. A város szőlő- és gyümölcskultúrája emelkedőben, bár a borunk, mely az alföldi borokat játszva veri, nem éri el a szász és az enyedvidéki aszú erejét és hírét.

Külön említésreméltó, hogy (végre) bevezették a városba annyi hercehurca után a metángázt is a közeli sármási forrásokból. Mind fogy a fával tüzelők száma és az összes működő nagyüzemek rátértek erre az olcsóbb fűtőanyagra. Ha gazdasági konjunktúra volna, fölbecsülhetetlen hordereje volna ennek a természeti kincsnek.

A JELEN.

Marosvásárhely sem különb a legtöbb erdélyi városnál abban, hogy nagyon soknak közülünk még mindig a régi, a „békebeli”, a mit sem változott pesti táplálék kell és dehogy gondolunk arra, hogy új és szokatlan helyzetünkben nekünk kell Pestnek tartalmát megváltoztatnunk. Pestnek jósok szempontból mi vagyunk a beszélője, sőt jóval inkább kéne, hogy legyünk, mert 1918 óta mi jelentjük a nemzet új tartalmát: a kisebbségi muszájt. Az úrmagyar helyett az emberi magyart, a hatalom nélkül erős magyart, az örök csatasorban álló, félelmében fokozott figyelmű és felelősségteljes minden magyar gyöngeséget szégyenlő, az unalomig százszázalékos, szellemi magyart. Nekünk, ebben a kisvárosban, hol a téli esteken „négy-öt magyar összehajol”, izgató, ami Pesten természetes, mert mióta világ e világ, érdekesebb volt a szabadság és béke utáni vágy magánál a szabadságnál és békénél. Nem megyünk a szomszédba egy kis faji szenzációért, nálunk nem cinizmus, vagy hecc a többnyelvű táj haza népeinek

összeférése. Azért ásitának nekünk annyiszor a bejáró pesti lapok, mikor Napóleon nászagyáról kapunk olvasnivalót azokon a hasábokon, hol a mi lelki dolgainkat kéne firtatni, a transsylvan hídmunkát, vagy a kisebbségi küzdelem európapéldázó erőfeszítéseit. Nem Pestet, magunkat kéne beszélnünk, feleim: hogyan tanulunk ó'szülő fejjel románul, mire kíváncsiak belőlünk a szomszédok, mi fáj nekünk itt és odaát, míg Pest majd megkérdi tőlünk, máris megkérdi tőlünk: mit értünk *mi* magyar alatt?

A mai Pestnek minapi snobizmusából való gyógyulásáról, a magyarnak lélek szerint való újjászületésének legalább az előkészületeiről, vagy a pesti irodalom népi és szociális elmélyüléséről, az ifjúság parasztszocialista, vagy minőségi erőfeszítéséről épp oly keveset tudnak, mint egykor Adyról és Babitsról, Móriczról és Kosztolányiról. Azért volt itt komoly nemzeti esemény, mikor Móricz Zsigmond, Kosztolányi vagy Móra Ferenc megszűfolta az előadótermeket a végsőig s egymás szíve dobbanását hallottuk a magyar szó ez ünnepein! Mert rájöttek, hogy nekünk, erdélyi írónak, kik az eszményeink, olyanok, akiket ők is éreznek már, miután róluk annyit beszéltünk a dobogóinkon. S ma is azok nyerne itt a szívekben talajt, akiket mi emelünk eléjük. Legtöbb a divatnak hódol és kényelmesen bizonyít alibit, mikor elmaradottságára rátapint az ember. Rosszabb a szintje, mint a falusi színvonal, mert ez utóbbi bevetetlen talaj, előbbi azonban burjános. Egy száz városban — nem kellemes ezt leírnom — élesen különb e tekintetben a tónus, pedig ott is küzd például az ifjúsász irodalom és festészet a vidékies nyárspolgársággal. „Die Grossbauten in Gross-Berlin”-ről mesélt nekem szalonban valóki és néhány hét múlva érdeklődtem egy magyar szalonban a Klebelsberg reformjairól, Hóman és Szekfű könyveiről, horribile dictu a „Nyugat”-ról, Németh László „Tanu”-járól s a debreceni „Válasz”-ról: öt perc múlva már zsidóvicceket és Greta Garbot csicsergett a háziasszony.

De itt van már az új nemzedék, a város tűzálló magyarsága megerősödve apáik jó példáin. Csak nézni kell, hogy állja léte veszélyét, fogyatkozását, de meg nem törtetését, hogy hallgat, mikor megalázzák, idegennek, vendégnek mondják és milyen kedves szívésséggel kap egy-egy fogantyún, amelyen kemény marokkal megkapaszkodhatik. Az első regényes korszakon, a titkos fölszabadító várakozásokon régen túlesett, mint a kisebbségi bárányhimlőn. Hogy mi lett ezekből a várakozásokból, azt találóan jellemzi a székelyfővárosi móka. Egy magyar körökkel sűrűn érintkező román szenátor Pesten járt. (Azóta meghalt s temetésén Maniu Gyula ós vezérkara éppenúgy megjelent, mint egész Vásárhely magyarsága.) Mikor hazajött ez a román főrend, odavetődött egy kávéházi páholy bohémjei közé. Egy festő megkérdezte: „Pesten jártál, no mit izentek?” Erre a szenátor (így hívják a senatorokat) balkezével eltakarta száját, mintha titkolóznék és úgy mondta a kezdetben élt irredenta szólamot: „Azt izenték, hogy csak kitarítani!” Aztán éjszaka elhúzatta a cigánnyal a román himnuszt, a román „Isten áldd meg a magyart”, — legalább is így csúfolódnak maguk közt a regátiak az ardeleánokkal, akiket többször nyíltan vádoltak azzal, hogy magyar szuggesztió alatt állnak. Ebből természetesen csak a klimatikus és kasztkülönbség igaz, a nyugatibb szótartás és a kevésbé keleti életformák; egyébként sovinizmusban egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. A magyar nyelv különben (mint maga a magyarság is) nem megvetett idióma a románság előtt, ebben pedig jókora szerepe van az erdélyi magyar irodalomnak, melyet egy vásárhelyi származású román intellectuel, Jon Chinesu, eddigelé a legkiadósabban és legnagyobb műértéssel ismertetett román könyvben és rádióban. (Még a tévedéseiben is tudatos és műértő.) Inkább a magyar nyelv elterjedtsége s most újabban a fasizálódó fiatalság követelése az a sok hivatali tábla: „Vorbíti numai româneste!” A dolgok mögé világít, amit a város legintelligensebb románja mondott nekem, amikor megkérdezte, hogy mi a benyomásom egy bizo-

nyos román miniszterről, akivel egy színházi páholyban beszéltem. Azt feleltem neki, hogy nézetem szerint nagyon érdekes európeér a miniszter úr, aki nyugati nyelveket tud — s itt belevágott epésen a más politikai pártú észlény: „Tévedsz, kérlek, az egyetlen nyugati nyelv, melyet a miniszter úr kifogástalanul beszél, az a magyar”.

A romantikus buborék-magyarország végkép veszendőben. Már csak néhány, románok által is szívesen portált adomavirága él az első kisebbségi nemzedék öregebb korosztályaiban. Legnagyobbbrészt egy azóta elhalt nyugdíjas tanárnak imputálják azokat, egy macacs székelynek, aki egyszerűen a „nyepozvolim” álláspontját őrizte az új állammal szemben. Esküt csak 1930-ban tett a nyugdíjáért. A hatóságok előbb vexáltak, aztán megszokták és többé komolyan nem vették. Még a szigurancián is azt felelte, mikor a lelkére kötötték, hogy két hónap múlva újra jelentkezék: „Hol lesznek akkor már keetek?!” És mikor román és magyar tanártársaságban fülébe hegedülték neki a szép „Sti tu”-t, azt hunyorgatta román kollégái felé: „Szép román nóta ez, mert a vége szomorú!” —

A modern, nehéz élet kipusztítja a bölényeket, de kedvez a verzátus városi embernek. A falusi magyar tömegek nagyobb nehézségek közt élnek, főként elhagyatottságukban; a városi magyar hamarabb eljut Pontiusztól Pilátusig és onnan a világ szeme elé. Csak éppen gyermekeinek neveltetésénél veszít magyarságából, mert azok román nemzeti tárgyakkal vannak túlterhelve. Csakhogy nyitva a szeme az urbánus székelynek, úgy vágja egy-egy iparosvezér az új törvényt, a megfelelő paragrafust és a legbonyolultabb útvesztő ariadnefonalát, az „összeköttetést” meg tudja már találni. Persze mind nehezebb az út, melyet elvi drótakadályok zárnak el, mióta országos program a romanizálás. Hol vagyunk már az esettől, mikor dr. Sebestyén Miklós, az interimár bizottságnak régebben volt polgármesterhelyettese, aki véletlenül magyarzsídó, kivezettetett egy liberális, magyarfaló román kép-

viselőt a tanácssterem karzatáról és a román törvény nevében érvényt szerzett a rendnek és igazságnak. Politikai hadjáratok idején azért nagy becse van még a magyar voksnak (hiába, sok van itt belőle és titkos az!) és ami nagyon fontos, hiába van valamely román politikai párt uralmon, ha vásárhelyi exponensei nem szereztek barátsági gyökeret a városon, képtelenek teljesen érvényre jutni és törvény szerint vereséget szenvednek nálunk. Egy-két felkínálkozó kalandort jópénzért rácsalhatnak a listájukra, de győzelmi, vagy szóhoz jutó ellenzéki szerepre csak a magyarság előtt valamennyire népszerű vezéreik juthatnak, többnyire a hivatalos magyar szervezetekkel szövetségben. Hogy e szövetségek édeskevés látható hasznot hoztak, azt kipótolja a magyarság ama szomorú megnyugvása, hogy saját fia is bentülhetek többször az eredménytelenségért való felelősségben. De legalább van kihez fordulniok a hivatalban, ha nem tudnak még románul, a városi nép fiainak, meghallgatják magyar instanciájukat és magyarul mondják meg neki, hogy hová címezze román kérvényét és hány lej es bélyeg kell a papírra. Aztán már csak Szent Bürokráciustól függ, hogy mi a válasz a kérvényre, ám a kisebbségi magyar a tanúm, hogy az elsírt, vagy megírt sérelem veszít heves fájdalomából. Láttuk ezt a nyárádmonti állami román iskolák építésénél, amikor magyar polgárok, gazdák pénzén, a rájuk adhoc kivetett adóból akarták azokat fölépíteni: annyi instanciázó városbajárás után mégis csak sokszor bukott el a törvénytelen erőszak, mert a gazdák megtagadták a sarcot, mely a robot korára emlékeztet. Bent a városban lehet elejét venni az alantas közegek túlbuzgóságának, mert a hatósági főközegek *tekintettel* a városi magyarság nyilvános ellenőrzésére, ennek kedvéért, vállalják sokszor a pacifikálást. Az 1919-es paraj dvidéki székely fölkelés le veretése után is Popescu Adrián, akkori prefectus ilyen szempontok miatt fogta meg a büntetésre és bosszúra emelt hivatalos kezét. . .

A lakosság képét és képességét ilyen rövid elme-

futtatásban bajos megrajzolni, de talán e városkép is megsejtette, mennyi itt a jószándék. Erő is bizonyára több van, mint amennyit egy magamfajtájú, alig két évtizednél hosszabb múltú vásárhelyi, egy nem „bennszülött” észrevehet. A városban, annak jellegében s legbelsejében lakik ennek a léleknek a titka, a magyar újulási vágy, mely megmunkálja fiait. Azért szereti meg a „gyüttment”. Mikor egyszer boldogult Kóbori János professzort székelységében megsértettem, mert az alföldi magyart őszinteségben eléje helyeztem, élesen vágott vissza: „Még nem láttam alföldi döblöcöst, aki innét Vásárhelyről kivágyna, vissza a magyar síkra!” Ugyanazt látom a regáti alföldiek ideszokásában. És én meg is vallottam Kóbori bácsinak, hogy ha Vásárhelyt nem élhetnék, legfőljebb Pesten, Pozsonyban, vagy Kassán szeretnék élni.

A következő nemzedék? Nekik már kevesebb fáj, mint nekünk, pedig ők most vívják a világhaborújukat. Először, nem sokáig, csak játszva, majd nálunk jóval többet drukkolva, a kenyérszerzés fantasztikus nehézségével számolva e hazában, évekre hátraállítva és kevés jótanáccsal, szinte önmagukra utalva az évezredes ünnepeire (1896) után szemüket dörzsölő apák mögött. Ők nem látták, mint mi, az innét az ezeréves Magyarországért a frontra, a halálba siető Désy Zoltánt, de hallják tőlünk, hogy a magyar nép olyan erős, hogy kisebbségbe sodort részei önállóan is meg kell állják a sarat. Hogy Marosvásárhely hivatalosan Târgu-Mures, de történelmében, szociális összetételében, psychéjében és jövőjében éppen az ő most edződő fiatal akaratukból marad egy része annak a szép, nagy magyar városiaságnak, mellyel Nyugat mellé emelkedett ez a többi európai népnél csöppet sem ázsiaibb faj, egy rövid évszázad alatt.

Fogadkozásainknak csak akkor lesz értelme, — ha egytest maradunk, mint külváros a belvárossal, a magyar kulturális egységgel. Nem kellemes talán a külvárosban lakni, ugy-e, jobb a palotasoron büszkélkedni, mint takargatni a szegénység és a szellemi elma-

radottság rongyait. És sohasem számíthatni a központ elismerésére: csak túrni és dolgozni a végeken, örökös külvárosi magyarságban, a géniuszunk által nekünk juttatott kényszerlakásban. Ám a külváros közelében ott a mező, a tágas térség, széles-e-világ, hová hamubasült pogácsával a tarisznájában indul a meseszékely. Széles e világba innét kifelé lát a szétszórt magyarság s mint Izrael népe, hirdetheti a benne kifejezett világ-szint és részletmunkása lehet a föld közös férőhellyé való átalakításának. Kovásza lehet a kontinens közös kenyérének.

Azt mondjátok, hogy bajos ilyen céllal marosvásárhelyi magyarnak maradni? És nehéz lesz elbírní a külvárosi sorsot? Valaha kecskeméti diákkoromban megkérdeztem, csak úgy kötődésből, a házigazdám, Faragó bácsit, a becsületes tabáni tímármestert, hogy miért olyan furcsa Kecskemét külvárosainak a neve: „Rávagy”-nak hívják az egyiket, a másikat „Muszály”-nak.

Faragó uram nagy lokálpatrióta volt. Ravaszul húzta föl a szemöldökét:

— Ezt má' sokan kérdözték a gyüvevényök. Hát tudd mög, öcsém, hogy akinek tetszik a külvárosi gyepös hely, az olyan embör „rá vágý”, aki mög, szögény, ott születött, annak „muszály”.

Azóta hírből-hallásból (Gyergyóban úgy mondják: zillangóbul) „megszékelyült svábnak” bélyegzett engem néhai jó Benedek Elek. Ő marad a mai ifjúságnak, — mint nekem is, — a legszívesebben vallott eszménye. Neki ugyanis Erdély, Európa szépséges külvárosa „Rávagy” is volt, meg „Muszály” is.

A történelem kisebbségi sorsban nem annyira dicsekednivaló, mint inkább tanulság, szépítő, finom, fölnemtűnő ékszer, egy város-egyén öntudata, mely emlékeinek összességéből és jelen közérzetéből áll. — Adjuk hozzá a szívünk sugallatát, a gyűlölethez a szeretetet, a kollektív fogadáshoz sok erős egyén pozitívumát, úgyis megtanulhattuk már, hogy e világon többet jelent a sok „egy” a foghatatlan mindennél. A történelemnek

van e városban egy temetői fele, mely döntően bizonyítja ősi magyarságunkat, de jaj volna nekünk, ha életünk nem volna a múltnál erősebb bizonyágtétel! —

Mély lélekzetet veszünk, mint meztelen tornászok a fűvön és befelé biztatjuk magunkat, mint kaszasuhintáskor hajnalban a gazda: „Mindent jobbra próbálunk tenni, ha nem is éppen jóvá. Senki sem lehet közülünk optimista, de nemzeti s főként népi kötelességünk melioristának lenni. Nyomás alatti népnek ez a természetes ellennyomása. A gyűlölködő ifjúmunkást éppenúgy, mint a munkátgyűlölő vén krokodilust megfosztjuk jelentőségétől, még pedig izommal, ideggel, akarattal, több munkával, politika-mentességgel. Egy következő nemzedék egészségével. Gyöngédséggel hozzuk zavarba a gyűlölködőket, mint a beteget, ám a rabtartó kezekből kicsavarjuk a korbácsot. Jókora cók-mókot örököltünk világháborús apáinktól, de csak a hasznavehető fogadjuk el, a többi lim-lomot tűzre vetjük. A nemzeti romokból csak a kisebbségi soron lakhatókat restaurálhatjuk. Elfordulunk a formakeresztyénségtől Krisztushoz, és Marxtól egyenest a munkához. A háború elleni háborúnk a munkairamunk lesz, mely eltapossa a regényes álmódzókat és a jelszavas himpelléretet. S ha apró latrok elveszik a munkalehetőségünket, új munkát találunk föl, mint a székely ezermesterek.

Elvégre ebben a városban találta föl Bodor Péter, a kispolgárzseni a zenélő kútját! S mennyi föltalálivalónk van most, elsősorban önmagunk háztáján az „önsegély”, melyet a szászok „Selbsthüfe”-jén kívül szegénységünk magánya is sürget. Nyolcszáz éve, hogy ökröt sütnek itt és lacikonyhákön Vásárhellyé szoktaták ezt a természetes nóptaiálkozóhelyet, azonban a Maros még mindig hajózhatatlan! Székelymentést szavaltak s közben Kocsárdon, Tövisen a mezőre építettek emeletes palota-pályaudvarokat, míg a székelyföldön vicinálisok idétlenkednek a „Fliegende Blätter”-bol ittelejtve. Autót, repülőt, rádiót izzadtak elő a nyugati népek s nálunk az anyaföld ingyenereje, a gáz, sokáig

használatlan sercegett apró panamisták pecsenyesütő tüzénél . . . Nem vagyunk óriások gyermekei, tudjuk, de nem is fitymáljuk apáink szenvedését, munkáját, mert értünk is volt az; de semmi tiszteletet sem érzünk az ősök betegsége iránt, csak azért, mert hagyomány. Ez a város olyanná lesz, — bármennyire nem a mi fajtánk vezeti is — amilyenné mi gyúrjuk át, szociálisabb emberek otthonává, melyben magyarnak lenni annyit fog jelenteni, hogy: verseny álló.

Csak e maradéktalan öröme törekedjete, Marosvásárhely fiatalsága! A tíz körmötökkel, véretek piros lobogásával és agyatok fehér izzásával. Napjainkban sokfelé húznak benneteket, prédikáló dühben szenved a tettekben fáradt világ s mi az a jó, amit meghallgassatok? Tudom, hogy nyitva a fületek, friss az értelmi kíváncsiságotok. Láttam ifjú nemzeti soraitokat, melyek meginogtak, mert elhitték, hogy meghalt a demokrácia. S csak az első súlyos csalódásokra, mikor észrevettétek, hogy a nemzeti öncélúság mindenütt más népek kenyeré után sandít, akkor gondoltatok az önvédelemre, melyet falu-demográfiákkal kezdtetek s egymásnak biztatásával, hogy a másik menjen falura. Láttam, hogy tudjátok már, mit kell tennetek, ha nem is tudjátok még megtenni. És veletek együtt hallgattam meg, ami az egész kontinensen végig zúgott a lelkeken.

Marosvásárhely, 1935.

Kilátás a Vártemplom toronyablakából

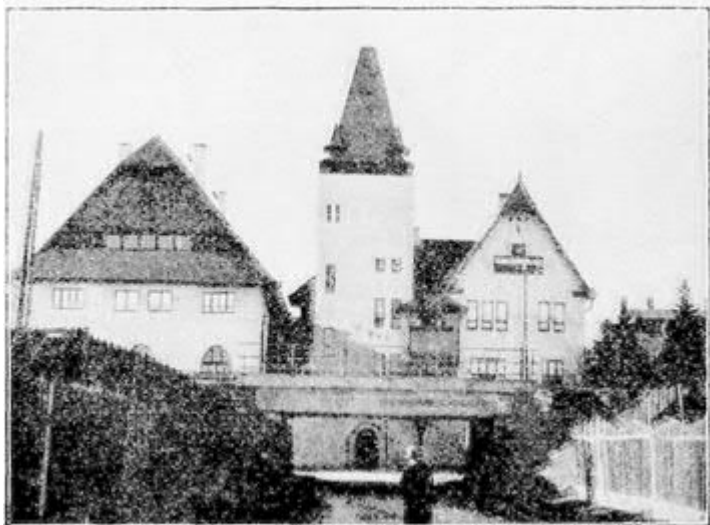
Főtéri részlet

Marosvásárhely

Székely Iparmúzeum

Gázművek (Kós Károly terve)

Marosvásárhely